

Aandacht voor sociale veiligheid op pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen

FASE

1

Onderzoek uitgevoerd in opdracht
van het Ministerie van OCW

Stichting School en Veiligheid
Utrecht, november 2014

Aandacht voor sociale veiligheid op pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen

FASE

1

**Onderzoek uitgevoerd in opdracht
van het Ministerie van OCW**

Stichting School en Veiligheid
Utrecht, november 2014

Colofon

Titel	Aandacht voor sociale veiligheid op pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen
In opdracht van	het Ministerie van OCW
Uitgevoerd door	Stichting School en Veiligheid
Projectleider	Hanneke Tamse
Projectgroep	Emily van Driel Janet Houweling Marije van de Sande Sebastian VandeVondele
Redactie	Janet Houweling
Eindredactie	De roze pen tekstcorrectie & redactie (www.derozepen.nl)
Vormgeving	MOOZ grafisch ontwerp (www.moozien.nl)

Utrecht, november 2014

Inhoud

DEEL 1 Samenvatting	5
1 Fase één	7
2 Stand van zaken in de opleidingen	8
3 Aanbevelingen en vervolgstappen	12
DEEL 2 Rapportage pabo's: Toegerust op sociale veiligheid	15
1 Inleiding	17
2 Toerusting sociale veiligheid	21
3 Resultaten	24
4 Conclusies en aanbevelingen	29
Literatuur	33
Bijlagen	34
DEEL 3 Rapportage tweedegraads lerarenopleidingen: Toegerust op sociale veiligheid	44
1 Inleiding	46
2 Toerusting sociale veiligheid	50
3 Resultaten	55
4 Conclusies en aanbevelingen	60
Literatuur	64
Bijlagen	65

DEEL

1

Samenvatting

Stichting School en Veiligheid
Utrecht, november 2014

Inhoud deel 1

1	Fase één	7
1.1	Opdracht	7
1.2	Aanpak	7
2	Stand van zaken in de opleidingen	8
2.1	Algemene bevindingen	8
2.2	Kanttekeningen	9
2.3	Goede voorbeelden	9
3	Aanbevelingen en vervolgstappen	12
3.1	Aanbevelingen	12
3.2	Reactie LOBO en ADEF	12
3.3	Vervolgstappen	13

1 Fase één

1.1 Opdracht

Stichting School en Veiligheid heeft in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in de periode van oktober 2013 tot en met september 2014 de eerste fase uitgevoerd van het project 'Aandacht voor pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het curriculum van de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen'. Aanleiding voor dit project was de geconstateerde handelingsverlegenheid van leraren op het gebied van pesten¹, seksualiteit en seksuele diversiteit². De eerste fase van het project had als doel om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop aankomende leraren door pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen worden toegerust op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder. De verkenningen die hiervoor hebben plaatsgevonden zijn uitgevoerd in samenwerking met de directeuren van de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen, verenigd in respectievelijk de directeurenoverlegorganen LOBO (Landelijk Overleg Lerarenopleidingen Basisonderwijs) en ADEF (Algemeen Directeurenoverleg Educatieve Faculteiten).

1.2 Aanpak

Om inzicht te krijgen in de wijze waarop aankomende leraren door pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen worden toegerust op het gebied van sociale veiligheid zijn verkenningen uitgevoerd onder pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen. Voor deze verkenningen zijn verschillende activiteiten ondernomen. Zo heeft een analyse plaatsgevonden van diverse materialen en methoden omtrent sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. Hierbij zijn de kennis en vaardigheden geïnterviewd die leraren nodig hebben met betrekking tot deze onderwerpen. Vervolgens zijn de generieke kennisbasis en de wettelijke bekwaamheidseisen bestudeerd om te achterhalen op welke manier de specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot sociale veiligheid in deze referentiekaders terugkomen. Om een beeld te krijgen van hoe de pabo's en lerarenopleidingen zichzelf beoordelen wat betreft de manier waarop zij studenten toerusten op het gebied van sociale veiligheid, is een online vragenlijst gestuurd naar de portefeuillehouders van de opleidingen. Deze online vragenlijst is ontwikkeld en gevalideerd in samenwerking met RegioPlan. Op basis van de ingevulde vragenlijsten hebben verdiepende interviews plaatsgevonden met de portefeuillehouders van de opleidingen. Deel 2 en deel 3 bevatten de volledige rapportages van de activiteiten en resultaten van de verkenningen onder respectievelijk de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen. Deze rapportages zijn besproken binnen LOBO en ADEF. Aanvullend op deze verkenningen hebben oriënterende gesprekken plaatsgevonden met een aantal functionarissen werkzaam in het onderwijs, zoals (startende) leraren, begeleiders van startende leraren en schoolleiders. Deze oriëntatie vond plaats om een indruk te krijgen van hun praktijkervaring met betrekking tot de toerusting van startende leraren op het gebied van sociale veiligheid.

1 S. Dekker en M. Dullaert (2013). *Plan van aanpak tegen pesten*.

2 J. Bussemaker en S. Dekker (2013). *Brief jaarlijks overzicht sociale veiligheid op scholen*.

2 Stand van zaken in de opleidingen

2.1 Algemene bevindingen

Op basis van de afzonderlijke verkenningen zijn verschillen te constateren tussen de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen wat betreft de toerusting van studenten op het gebied van sociale veiligheid. Deze verschillen hebben wellicht te maken met het verschil in oriëntatie tussen de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen (groepsleerkracht of vakdocent). Op grond van de resultaten van de eerste fase van het project 'Aandacht voor pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen' kunnen ondanks deze verschillen de volgende algemene constatering worden gedaan:

1. Hoewel in de opleidingen veel onderdelen en elementen te vinden zijn die raakvlakken hebben met sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit, komen deze thema's en de pedagogische kennis en kunde die hiermee verbonden zijn in veel opleidingen te oppervlakkig en niet structureel aan bod.
2. Door de aandacht voor het pedagogisch klimaat en pedagogisch handelen in de opleidingen worden studenten in zekere mate toegerust op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten in het bijzonder. Voor de toerusting van studenten op het gebied van seksualiteit en seksuele diversiteit is binnen de opleidingen weinig tot geen aandacht.
3. Er zijn grote verschillen waar te nemen tussen de opleidingen in de manier waarop en de mate waarin studenten worden toegerust op het gebied van sociale veiligheid. De generieke kennisbasis en de bekwaamheidseisen bieden aangrijpingspunten op het gebied van sociale veiligheid, maar geven de opleidingen nog steeds veel ruimte om dit op hun eigen manier te doen.
4. De meeste opleidingen gebruiken geen eenduidig richtinggevend kader op basis waarvan de kennis en vaardigheden van studenten op het gebied van sociale veiligheid gemonitord en beoordeeld kunnen worden. Hierdoor wordt in deze opleidingen niet geborgd dat startende leraren voldoende zijn toegerust op het gebied van sociale veiligheid.
5. Studenten krijgen in de opleiding, en tijdens de stage daarbinnen, niet te maken met de dagelijkse praktijk op het gebied van sociale veiligheid, zoals die zich later in het werkende leven voordoet. Binnen de opleiding is de praktijk slechts beperkt tot het simuleren van situaties. En tijdens de stage worden de lastige situaties in een groep of klas op het gebied van sociale veiligheid over het algemeen opgelost door de eigen leraar en niet door de stagiair. Bovendien is aandacht voor het ontwikkelen van vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid, op een enkele opleiding na, geen vast onderdeel van de stages van studenten

2.2 Kanttekeningen

Er zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen bij de mogelijkheden van opleidingen om studenten toe te rusten op het gebied van sociale veiligheid. De volgende punten werden door betrokkenen veelvuldig genoemd:

- Opleidingen hebben over het algemeen te maken met jonge studenten die wat betreft hun eigen ontwikkeling nog niet toe zijn aan het ontwikkelen van vaardigheden op het gebied van pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. Zij bevinden zich vaak nog in een levensfase waarin de eigen persoonlijke ontwikkeling centraal staat en in mindere mate de eigen professionele ontwikkeling in relatie tot deze onderwerpen.
- Niet alle vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid kunnen volledig ontwikkeld worden tijdens de initiële opleiding. Een deel van de vaardigheden die nodig zijn voor het waarborgen van sociale veiligheid zal een startende leraar pas volledig kunnen ontwikkelen in de eerste jaren van zijn loopbaan.
- Sociale veiligheid is over het algemeen geen thema dat leeft in de onderwijspraktijk. Uit de geluiden die de opleidingen van studenten terugkrijgen blijkt dat scholen het regelmatig niet voldoende voor elkaar hebben op het gebied van sociale veiligheid. Ook zijn professionals vaak onvoldoende toegerust om studenten te begeleiden in de ontwikkeling van competenties op het gebied van sociale veiligheid. De aandacht gaat in de onderwijspraktijk met name uit naar opbrengstgericht werken en lesgeven.

2.3 Goede voorbeelden

In het onderzoek hebben we grote diversiteit aangetroffen in de pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen als het gaat om de aandacht die wordt gegeven aan (aspecten van) sociale veiligheid. Op onderdelen zijn er hele goede aanzetten te vinden die kunnen worden benut als meer gestructureerde aandacht wordt geschonken aan sociale veiligheid.

Scholing opleidingsdocenten groepsdynamica

Alle docenten aan de opleiding volgen een verplichte scholing groepsdynamische processen, zodat een groep/klas zich ontwikkelt tot een sociaal veilige klas. Ze leren de verschillende fasen in het groepsproces en hoe ze door het stellen van de norm een positief klimaat neerzetten. De opleiding wil bevorderen dat de schoolloopbaanbegeleiders een sociaal veilig klimaat weten te creëren, waarbij zij een voorbeeldfunctie hebben voor de toekomstige leerkrachten. Van nature begeleiden ze studenten al goed, maar door deze nascholing is het vanuit het systeem ook goed geborgd.

Thema pesten ingebed in programma pedagogisch klimaat

In de leerlijn onderwijskunde en pedagogiek gaat het gedurende veertien weken lang één dag in de week over het pedagogisch klimaat. Hierbinnen komen onder andere aan de orde: morele ontwikkeling, basiscommunicatie in de klas, interculturele communicatie, rol van de leerkracht, groepsdynamica, sociaal-emotionele ontwikkeling, pesten, gedragstheorie en conflicthantering. Daarnaast zijn studenten bezig met een onderzoek naar het pedagogisch klimaat van hun stageklas. Aandacht voor het betreffende thema beperkt zich niet tot die ene dag in de week. Ook de andere vakken verhouden zich tot het thema dat op dat moment behandeld wordt.

Het thema pesten wordt behandeld in een hoorcollege en twee interactiecolleges die op dezelfde dag plaatsvinden. Het hoorcollege is een gastcollege dat wordt gegeven door medewerkers van Pestweb (onderdeel van Stichting School en Veiligheid). Tijdens het college wordt ingegaan op pesten als groepsproces, de verschillende rollen bij pesten en casussen uit de praktijk van Pestweb. Daarnaast wordt het aanpakken van pesten geplaatst in de bredere context van algemeen sociaal veiligheidsbeleid. Voor het hoorcollege hebben studenten de opdracht gekregen om te kijken wat er op de stageschool te vinden is aan pestprotocollen of andere documenten m.b.t. sociale veiligheid. Tijdens de interactiecolleges worden diverse werk- en spelvormen gedaan, worden de pestprotocollen van de stageplekken met elkaar vergeleken, wordt aandacht besteed aan het interventieoverzicht van het NJi en gaan studenten zelf een interventie vormgeven die ze in een les kunnen gebruiken.

Met betrekking tot het thema pesten zijn een aantal leerdoelen geformuleerd:

Leerdoelen les 8: Pestgedrag en hoe hiermee om te gaan

- Studenten leren de verschillende rollen in de groep bij pesten herkennen.
- Studenten weten dat het voorkomen, herkennen en aanpakken van pesten valt onder het algemene veiligheidsbeleid van de school.
- Studenten weten hoe pesten herkend kan worden en hoe ze als groepsleerkracht kunnen handelen als er sprake is van pesten en pestgedrag in de klas.
- Studenten weten dat pesten een groepsproces is.
- Studenten kunnen de rollen benoemen en weten wat de inhoud van deze rollen is (aanmoediger, meeloper, dader, slachtoffer, buitenstaander, verdediger).
- Studenten weten dat er meerdere interventieprogramma's bestaan en kunnen er drie noemen: Kanjertraining, taakspel, KiVa.
- Studenten weten dat elk interventieprogramma andere keuzes maakt en kunnen voorbeelden van keuzes benoemen.
- Studenten zien hoe de theorie van groepsrollen terugkomt in een concrete les van het interventieprogramma: de Kanjertraining.
- Studenten zijn zich bewust van de verschillen en overeenkomsten tussen 'offline' pesten en cyberpesten.
- Studenten herkennen de groepsrollen in stagesituaties.

Workshops seksualiteit door studenten

In het kader van psychoseksuele ontwikkeling en problematiek worden door de studenten workshops georganiseerd, gegeven en bezocht. Voor deze workshops wordt ook het beroepveld uitgenodigd.

Competentieprofiel voor beoordeling en monitoring vaardigheden

De vaardigheden die aankomende leraren nodig hebben om met pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit om te gaan, komen in de meeste opleidingen aan bod via de bekwaamheidseisen. Een aantal opleidingen maken gebruik van competentieprofielen aan de hand waarvan de beoordeling en monitoring van competenties plaatsvindt. In deze competentieprofielen zijn de bekwaamheidseisen onderverdeeld in deelcompetenties en voorzien van gedragsindicatoren voor de verschillende fasen van de opleiding (propedeuse, hoofdfase en afstudeerfase). Ook worden de bekwaamheidseisen gekoppeld aan kenmerkende beroepssituaties. Studenten dienen bewijzen aan te leveren die aantonen dat ze beschikken over de betreffende competentie in de specifieke beroepssituaties.

Video-opnamen voor beoordeling en monitoring van vaardigheden

Een van de opleidingen maakt in het eerste en tweede jaar gebruik van semiauthentieke assessments. Hierbij krijgt een student één uur voorbereidingstijd om een les te geven aan een groep 8. Deze les wordt vervolgens gegeven aan een collega-klas. Die les wordt opgenomen en gevolgd door twee assessoren die in een andere ruimte zitten en de student beoordelen. Na deze les krijgt de student nog een halfuur om een schriftelijke reflectie te schrijven. In het tweede, derde en vierde jaar worden ook de assessments in de stageklassen opgenomen. De opnamen bieden de opleiding de mogelijkheid de vaardigheden van een student ten aanzien van onder andere sociale veiligheid te monitoren. Door het maken van opnamen wordt de groei van de student door de jaren heen zichtbaar.

3 Aanbevelingen en vervolgstappen

3.1 Aanbevelingen

1. **Expliciteer de aandacht voor sociale veiligheid in het curriculum van de opleidingen.**

Om studenten voldoende toe te rusten op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder zal door opleidingen de keuze gemaakt moeten worden om nadrukkelijk aandacht te besteden aan pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit als onderdelen van sociale veiligheid. Verdere operationalisering van sociale veiligheid is nodig, zodat de opleidingen handvatten krijgen voor de toepassing hiervan in het eigen curriculum.

2. **Benoem over welke kennis startbekwame leraren moeten beschikken en welke vaardigheden startbekwame leraren moeten laten zien om voldoende toegerust te zijn op het terrein van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder.**

Om aankomende leraren voldoende toe te rusten is het van belang om een landelijk kader of een richtlijn te ontwikkelen, waarin staat over welke kennis startbekwame leraren moeten beschikken en welke vaardigheden startbekwame leraren moeten laten zien om voldoende toegerust te zijn op het gebied van sociale veiligheid. Bij het ontwikkelen van dit landelijke kader of deze richtlijn kan worden uitgegaan van wat opleidingen reeds doen op het terrein van sociale veiligheid. Zo bieden de generieke kennisbasis en de uitgewerkte competentieprofielen belangrijke aanknopingspunten.

3. **Maak gerichte aandacht voor sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit een vast onderdeel van de stages van studenten.**

De stage is het studieonderdeel waarbij studenten aan den lijve ondervinden wat sociale veiligheid betekent en op welke manier de thema's pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in de schoolpraktijk aan de orde komen. Om voldoende toegerust te worden op het gebied van sociale veiligheid is het van belang dat gerichte aandacht voor deze thema's een vast onderdeel is van de stages. De invulling van deze gerichte aandacht kan verder vorm krijgen op basis van de operationalisering van sociale veiligheid die in de eerste aanbeveling ter sprake kwam.

3.2 Reactie LOBO en ADEF

De leden van LOBO en ADEF herkennen zich in het beeld dat op basis van deze verkenning wordt geschetst. Zij stemmen in met de inhoud van de rapportages over de verkenningen onder de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen. Er is vanuit LOBO en ADEF behoefte aan een verdere operationalisering van sociale veiligheid in het onderwijs van de opleidingen, zodat de opleidingen handvatten krijgen voor de toepassing hiervan in het eigen curriculum.

3.3 Vervolgstappen

Sociale veiligheid is een belangrijke basis voor het leren en opgroeien van leerlingen. Het onderwijs dient een veilige leeromgeving te bieden en leraren spelen daarin een belangrijke rol. Dit vergt aandacht voor de toerusting van aankomende leraren in de opleiding en van zittende leraren in de na- en bijscholing. Zowel in het *Plan van aanpak tegen pesten* van de staatssecretaris van OCW en de Kinderombudsman als in de uitwerking die de PO-Raad en VO-raad daaraan in hun actieplan³ hebben gegeven, wordt hierop ingegaan.

Een belangrijke bevinding in deze verkenning is dat het thema sociale veiligheid in de opleiding tot leraar meer gestructureerde aandacht nodig heeft. Zowel in specifieke vakken als over de vakken heen zal sociale veiligheid nadrukkelijker een onderwerp moeten zijn.

Op basis van deze verkenning hebben de pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen met elkaar afgesproken dat zij met ondersteuning van Stichting School en Veiligheid de aandacht voor sociale veiligheid in de opleidingen gaan versterken. In dit vervolgtraject worden de drie hierboven genoemde aanbevelingen uitgewerkt. Er wordt ingegaan op de behoefte aan concrete handreikingen die gebruikt kunnen worden bij het vormgeven van een curriculum gericht op sociale veiligheid, waaronder pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. De opleidingen zijn alle zelf verantwoordelijk voor hun curriculum.

Dit traject draagt bij aan een gemeenschappelijk kader voor opleidingen voor de uitwerking van de kennis en vaardigheden van een pas afgestudeerde leraar op het terrein van sociale veiligheid in het curriculum. Daarbij hoort ook dat wordt geëxpliciteerd op welke wijze in de opleidingen wordt gewerkt aan het vergroten van de competenties op dit terrein. Dit kan door aanbevelingen te doen voor de elementen die in het curriculum kunnen worden gebruikt, zowel in specifieke vakken waarin wordt ingegaan op sociale veiligheid, als in het algemeen over de vakken heen. Daarbij kan worden geput uit goede voorbeelden, voor zover die nu reeds in de opleidingen zijn te vinden, en uit materiaal, documentatie, methoden en interventies die daarbuiten worden gehanteerd en zijn ontwikkeld. Voorts wordt aandacht besteed aan de rol van de stage in de opleiding en de betekenis voor de begeleiding van de studenten.

LOBO en ADEF onderschrijven het belang om in de opleidingen voldoende aandacht te besteden aan sociale veiligheid. Het zijn de opleidingen zelf die deze aandacht moeten verwerken in het curriculum. Daarbij zijn de volgende uitkomsten van het vervolgtraject afgesproken:

- **Operationalisering van sociale veiligheid**

Het begrip sociale veiligheid wordt geoperationaliseerd in de vorm van een richtlijn voor de afzonderlijke opleidingen omtrent de invulling van sociale veiligheid. Deze richtlijn kunnen de opleidingen gebruiken voor hun eigen curriculum.

- **Opzetten digitale kennisbank**

Beschikbare kennis m.b.t. de verschillende onderwerpen omtrent sociale veiligheid, goede voorbeelden van opleidingen en scholen, een overzicht van lectoraten, methoden en instrumenten etc. worden verzameld en beschikbaar gesteld via een digitale kennisbank.

³ Actieplan sociale veiligheid op school, PO-Raad, VO-raad, Utrecht, september 2014

- **Inventarisatie toerusting zittende leraren**

De operationalisering van sociale veiligheid en bijbehorende competenties heeft ook betekenis voor de zittende leraren die studenten begeleiden tijdens hun stage. Deze inventarisatie kan als basis dienen voor een te ontwikkelen post-hbo-traject voor bijscholing van zittende leraren op het gebied van sociale veiligheid.

In april 2015 vindt er een landelijke conferentie over sociale veiligheid plaats, waarop de eerste resultaten van de operationalisering van sociale veiligheid en de daaraan verbonden competenties worden gepresenteerd.

DEEL

2

Rapportage pabo's: Toegerust op sociale veiligheid

Een verkenning naar de toerusting van aankomende leerkrachten door pabo's op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder

Stichting School en Veiligheid
Utrecht, november 2014

Inhoud deel 2

1	Inleiding	17
1.1	Achtergrond verkenning	17
1.2	Wat is sociale veiligheid?	18
1.3	Doel verkenning en vraagstelling	19
1.4	Opzet van de verkenning	19
2	Toerusting sociale veiligheid	21
2.1	Analyse methoden en materialen	21
2.2	Generieke kennisbasis	22
2.3	Bekwaamheidseisen	23
2.4	Tussenconclusie	23
3	Resultaten	24
3.1	Online vragenlijst	24
3.2	Interviews	25
4	Conclusies en aanbevelingen	29
4.1	Conclusies	29
4.2	Aanbevelingen	31
	Literatuur	33
	Bijlagen	34
Bijlage 1	Overzicht van de opleidingen	34
Bijlage 2	Geïnterviewde materialen en methoden	35
Bijlage 3	Sociale veiligheid in de bekwaamheidseisen	36
Bijlage 4	Aanbiedingsbrief online vragenlijst	38
Bijlage 5	Online vragenlijst	39
Bijlage 6	Gespreksleidraad verdiepende interviews	43

1 Inleiding

Stichting School en Veiligheid heeft in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in de periode van oktober 2013 tot en met september 2014 de eerste fase uitgevoerd van het project 'Aandacht voor pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen'. School en Veiligheid heeft deze eerste fase uitgevoerd in samenspraak met de directeuren van de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen, verenigd in respectievelijk de directeurenoverlegorganen LOBO (Landelijk Overleg Lerarenopleidingen Basisonderwijs) en ADEF (Algemeen Directeurenoverleg Educatieve Faculteiten).

Deze rapportage bevat de bevindingen uit de eerste fase en sluit af met een aantal conclusies en aanbevelingen voor zover deze betrekking hebben op de pabo's.

1.1 Achtergrond verkenning

Plan van aanpak tegen pesten

In maart 2013 heeft de staatssecretaris van Onderwijs een *Plan van aanpak tegen pesten* opgesteld¹.

Uit de verschillende gesprekken die zijn gevoerd over een sociaal veilig schoolklimaat in aanloop naar de totstandkoming van het *Plan van aanpak tegen pesten* kwam naar voren dat leraren pesten niet altijd waarnemen in de klas, en als ze het waarnemen, ze vaak niet goed weten wat ze moeten doen. In het *Plan van aanpak tegen pesten* wordt het belang geschetst van het inzetten van een goede methodiek in de scholen en van de professionaliteit van leerkrachten in het aanpakken van pesten. In het *Plan van aanpak tegen pesten* is bovendien geconstateerd dat in het bijzonder voor lhbt-jongeren een sociaal veilig schoolklimaat voor de persoonlijke ontwikkeling en leren van grote betekenis is.

Aandacht voor seksuele diversiteit en seksualiteit

In de jaarlijkse veiligheidsbrief aan de Kamer laat minister Bussemaker van OCW de Kamer weten te willen investeren in deskundigheidsbevordering van leraren op het gebied van seksuele diversiteit en seksualiteit².

Er zijn signalen dat leraren op dit punt verlegenheid ervaren. De voorlichting op scholen over seksualiteit lijkt vooral gericht te zijn op kennisoverdracht, waarbij het belang van seksuele weerbaarheid en seksuele diversiteit vaak nog onderbelicht blijft. De resultaten van een onderzoek³ naar de veiligheidsbeleving van lesbische, homoseksuele en biseksuele leerlingen in het voortgezet onderwijs worden door de minister zorgelijk genoemd. Sinds 2012 is in de kerndoelen vastgelegd dat po-, vo- en so-scholen aandacht moeten besteden aan seksuele diversiteit en seksualiteit. In dit licht en mede in relatie tot sociale veiligheid is het van belang dat lerarenopleidingen en pabo's aankomende docenten en leerkrachten wat betreft kennis en vaardigheden toerusten op het terrein van seksualiteit en seksuele diversiteit.

1 S. Dekker en M. Dullaert (2013). *Plan van aanpak tegen pesten*.

2 J. Bussemaker en S. Dekker (2013). *Brief jaarlijks overzicht sociale veiligheid op scholen*.

3 T. Mooij, D. Fettelaar en W. de Wit (2012). *Sociale onveiligheid van LHB schoolpersoneel en LHB leerlingen: Brochure*. ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.

Vakmanschap leerkracht

Pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit zijn thema's die niet op zichzelf staan, maar onderdeel zijn van het bevorderen en waarborgen van de sociale veiligheid in de klas en in de school. Het zijn dan ook geen thema's die alleen in afzonderlijke vakken in het onderwijs aan de orde kunnen worden gesteld. Deze thema's zijn steeds en altijd verbonden met het vakmanschap van de leerkracht, omdat deze als professional in het onderwijs niet alleen de opdracht heeft om kennis over te dragen, maar ook om leerlingen te begeleiden in het leren en opgroeien en te zorgen voor een sociaal veilig schoolklimaat als voorwaarde daartoe. Het vergt bekwaamheden van leerkrachten die in de opleidingen aan de orde zijn volgens de bekwaamheidseisen en de generieke kennisbasis, aangevuld met meer specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot de verschillende thema's.

1.2 Wat is sociale veiligheid?

Bij sociale veiligheid gaat het om het tegengaan van en omgaan met ongewenst gedrag en om het bevorderen van sociaal gedrag. Het is een belangrijke voorwaarde voor leerlingen om te kunnen leren en opgroeien en voor personeel om goed te kunnen functioneren. Pesten, seksueel grensoverschrijdend gedrag en discriminatie of negatieve bejegening op grond van seksuele diversiteit zijn vormen van ongewenst gedrag en daarmee uitingsvormen van sociale onveiligheid.

Om sociale veiligheid te waarborgen en te bevorderen zijn formele kaders nodig, waarbij de grenzen van gedrag worden vastgesteld. In een wettelijk verplicht veiligheidsplan legt een school onder andere vast hoe ongewenst gedrag wordt tegengegaan, hoe er gehandeld wordt indien ongewenst gedrag zich voordoet en hoe gewenst gedrag bevorderd wordt. Onderdelen van een veiligheidsplan kunnen zijn: gedragsregels, sancties bij overtreding van regels, anti-pestprotocol, draaiboek voor afwikkeling bij incidenten of calamiteiten en vermelding van taken en rollen van verschillende functionarissen, zoals de vertrouwenspersoon en functionarissen binnen de zorgstructuur. Ook de sinds 1998 verplichte klachtenregeling biedt een formeel kader voor het waarborgen van sociale veiligheid.

Deze formele kaders zorgen op zichzelf niet voor een sociaal veilig schoolklimaat: ze vormen slechts de randvoorwaarden. Binnen deze randvoorwaarden is het de schoolgemeenschap in zijn geheel die met elkaar zorg draagt voor een veilig school- en klassenklimaat. Waar leerkrachten hierbij een voorbeeldfunctie hebben, is het belangrijk dat leerlingen de mogelijkheid krijgen om te leren en zich te ontwikkelen. Dit vraagt aandacht voor hoe je met elkaar omgaat, hoe conflicten worden opgelost, vanuit welke gedeelde waarden en normen er gehandeld wordt en hoe sociale competenties worden ontwikkeld. Voor een deel kunnen deze elementen in het curriculum worden opgenomen. Voor het grootste deel gaat het echter om vakoverstijgende elementen die een integraal onderdeel uitmaken van de schoolcultuur. De houding en vaardigheden van leerkrachten zijn hierbij van doorslaggevend belang. Zowel wat betreft hun voorbeeldfunctie als de pedagogische taak die leerkrachten hebben om het gesprek met leerlingen aan te gaan als de situatie zich voordoet, zodat leerlingen worden uitgedaagd en aan het denken worden gezet over hun houding en handelen. Van belang is dat leerkrachten zich hierbij gesteund weten door hun schoolleider, door hier tijd en ruimte voor te krijgen en de mogelijkheid te krijgen onderling het gesprek hierover aan te gaan, elkaar te steunen en van elkaar te leren.

In deze rapportage wordt het toerusten van aankomende leerkrachten op het gebied van sociale veiligheid toegespitst op pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. Zoals in de vorige paragraaf al naar voren kwam, zijn dit de onderwerpen die in het huidige maatschappelijke debat de aandacht hebben. De aandachtsgebieden binnen het brede begrip sociale veiligheid kunnen door de tijd heen misschien verschillen, aandacht voor het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid zal echter altijd belangrijk blijven.

1.3 Doel verkenning en vraagstelling

Doel van deze verkenning is inzicht te krijgen in de manier waarop aankomende leerkrachten in het primair onderwijs worden toegerust om sociale veiligheid te bevorderen, pesten tegen te gaan, adequaat om te gaan met seksualiteit en seksuele diversiteit en zicht te krijgen op de mogelijke verbeterpunten die er zijn op deze gebieden.

Met deze verkenning richten we ons op de volgende vraag:

Op welke wijze besteden pabo's aandacht aan het toerusten van aankomende leerkrachten op het terrein van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder?

1.4 Opzet van de verkenning

Om bovenstaande vraag te beantwoorden zijn verschillende activiteiten ondernomen.

Inventarisatie materialen en methoden

Het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid vraagt om specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder. Om zicht te krijgen op deze specifieke kennis en vaardigheden heeft een analyse plaatsgevonden van diverse materialen en methoden omtrent pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. In deze analyse zijn de kennis en vaardigheden geïnterpreteerd die leerkrachten nodig hebben om deze materialen en methoden op een adequate manier te gebruiken. Bijlage 2 bevat een overzicht van de materialen en methoden aan de hand waarvan de inventarisatie heeft plaatsgevonden. De lijst met materialen over pesten heeft Pestweb (onderdeel van School en Veiligheid) in samenwerking met onder andere het Nederlands Jeugdinstituut en de Rijksuniversiteit Groningen opgesteld als basislijst van veelgebruikte pestaanpakken. Er zijn veel materialen op het gebied van pesten die slechts op één of enkele deelaspect(en) van pestgedrag ingaan, deze zijn niet opgenomen in de basislijst. De lijst met materialen en methoden op het gebied van seksualiteit/seksuele diversiteit is gebaseerd op de methoden en materialen die zijn opgenomen op de website van Gay&School (onderdeel van School en Veiligheid). De meeste materialen en methoden die er zijn op het gebied van seksuele diversiteit zijn opgenomen op deze website en deze lijst is afgestemd met Rutgers WPF. Veel van de materialen en methoden behandelen seksuele diversiteit binnen het bredere thema seksualiteit.

Analyse generieke kennisbasis en bekwaamheidseisen

Opleidingen baseren zich wat betreft het toerusten van studenten op het toekomstig leraarschap onder andere op de generieke kennisbasis en de wettelijke bekwaamheidseisen. Om een beeld te krijgen van de wijze waarop specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot sociale veiligheid terugkomen in de generieke kennisbasis en de bekwaamheidseisen zijn beide referentiekaders bestudeerd.

Online vragenlijst

Om een beeld te krijgen van hoe pabo's zichzelf beoordelen wat betreft de manier waarop zij studenten toerusten op het gebied van sociale veiligheid is een online vragenlijst gestuurd naar de portefeuillehouders van de opleidingen. Deze vragenlijst is mede gebaseerd op de uitkomsten van de inventarisatie van materialen en methoden omtrent pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. Voor de verkenning zijn twintig pabo's aangeschreven. De contactgegevens van de betreffende portefeuillehouders zijn via LOBO aangeleverd. Van deze twintig pabo's gingen negentien opleidingen in op ons verzoek om mee te werken aan de verkenning. Bijlage 1 bevat een overzicht van de opleidingen die hebben meegewerkt, bijlage 4 bevat de aanbestedingsbrief aan de opleidingen en bijlage 5 geeft de inhoud van de online vragenlijst weer.

Verdiepende interviews

Op basis van de ingevulde vragenlijsten hebben verdiepende telefonische interviews plaatsgevonden met de portefeuillehouders van de opleidingen. De interviews waren semigestructureerd, waarbij de centrale vraag van deze verkenning uitgesplitst werd in een aantal deelvragen. De respondenten werden in de interviews kritisch bevraagd op hun eigen oordeel over de opleiding zoals dat uit de online vragenlijst naar voren kwam. Hierbij werd doorggevraagd waar in de opleiding en op welke manier de onderwerpen sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit nu precies aan bod komen. Daarnaast werd in de interviews ingegaan op hoe vaardigheden en kennis van studenten op deze gebieden gemonitord en geborgd worden. Van deze interviews zijn gespreksverslagen gemaakt. Bijlage 6 bevat de vragen die tijdens de interviews aan de orde kwamen.

2 Toerusting sociale veiligheid

Het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid vraagt om specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder. Om zicht te krijgen op deze specifieke kennis en vaardigheden heeft een analyse plaatsgevonden van diverse materialen en methoden omtrent pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. In deze analyse zijn de kennis en vaardigheden geïnventariseerd die leerkrachten nodig hebben om deze materialen en methoden op een adequate manier te gebruiken. Daarnaast is gekeken op welke manier de specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot sociale veiligheid terugkomen in de generieke kennisbasis en de wettelijke bekwaamheidseisen die in de opleidingen reeds aan de orde zijn.

2.1 Analyse methoden en materialen

Op basis van de inventarisatie volgt hieronder een opsomming van kennis en vaardigheden waarover aankomende leerkrachten moeten beschikken om de materialen en methoden omtrent pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit adequaat te kunnen gebruiken. Hoewel de kennis en vaardigheden die nodig zijn voor het bevorderen van sociale veiligheid niet los te zien zijn van het kunnen omgaan met pesten of seksualiteit/seksuele diversiteit en andersom, is voor de helderheid in deze rapportage wel een onderverdeling gemaakt tussen deze drie gebieden.

Sociale veiligheid

Een startbekwame leerkracht:

- Weet dat sociale veiligheid een voorwaarde is voor het leren en opgroeien van leerlingen.
- Weet dat een school in het kader van sociaal veiligheidsbeleid de wettelijke verplichting heeft om een veiligheidsplan te hebben.
- Weet dat je als leerkracht een rol en verantwoordelijkheid hebt in het sociale veiligheidsbeleid van de school.
- Weet dat sociaal veiligheidsbeleid bestaat uit preventieve en curatieve aspecten.
- Weet dat het toepassen van schoolregels een preventieve rol speelt in sociaal veiligheidsbeleid.
- Kent de verschillende fasen van de regulatieve cyclus.
- Weet dat er een wisselwerking is tussen de visie/het beleid/de cultuur van een school en een veilig klimaat.
- Weet dat iedere school verplicht is om een klachtenregeling te hebben en wat de betekenis hiervan is in het kader van sociale veiligheid.
- Weet wat de taken en rollen zijn van functionarissen die een rol spelen in het veiligheidsbeleid, zoals de vertrouwenspersoon en functionarissen binnen de interne en externe zorgstructuur.

Pesten

Een startbekwame leerkracht:

- Weet wat de verschijningsvormen zijn van pesten, inclusief cyberpesten.
- Weet wat de verschillende rollen bij pesten zijn.
- Weet wat de verschillende fasen van groepsvorming zijn.
- Weet wat beleid tegen pesten in relatie tot algemeen veiligheidsbeleid inhoudt.
- Kent verschillende interventiestrategieën (methoden, instrumenten, technieken) op het gebied van pesten.

- Weet wat in de leer- en ontwikkelingstheorieën wordt gezegd over de morele ontwikkeling van jongeren.
- Weet dat er een wisselwerking is tussen de persoonlijke identiteit en eigen waarden en normen en de manier waarop je omgaat met pesten.
- Kan pesten herkennen.
- Kan vanuit groepsdynamische principes groepsprocessen aansturen gericht op een sociaal veilig klimaat.
- Kan verschillende soorten gesprekstechnieken toepassen.
- Kan verschillende sociale interventies toepassen die leiden tot gedragsverandering.
- Kan wisselen tussen docentrollen, zoals kennisoverdrager, begeleider of coach.
- Kan op het gebied van klassenmanagement maatregelen nemen om een sociaal veilig klimaat te bevorderen.
- Kan werkvormen inzetten die bijdragen aan een sociaal veilig groepsklimaat.
- Kan door middel van reflectie expliciteren hoe hij – vanuit zijn eigen identiteit en bijbehorende waarden en normen – omgaat met pesten.

Seksualiteit en seksuele diversiteit

Een startbekwame leerkracht:

- Weet wat seksuele diversiteit inhoudt.
- Weet hoe de seksuele ontwikkeling van jongeren verloopt.
- Weet dat seksuele vorming niet alleen seksuele voorlichting vanuit biologisch perspectief is, maar ook aandacht schenkt aan de psychologische en sociale aspecten van seksualiteit.
- Weet wat er maatschappelijk speelt op het gebied van seksualiteit en seksuele diversiteit.
- Weet hoe er binnen verschillende sociaal-culturele achtergronden wordt aangekeken tegen seksualiteit, homoseksualiteit en de diverse relatie- en leefvormen.
- Weet dat er een wisselwerking is tussen de eigen seksuele identiteit en waarden en normen op het gebied van seksualiteit en seksuele diversiteit en de manier waarop je hier als leerkracht mee omgaat.
- Kan open communiceren over seksualiteit en seksuele diversiteit.
- Kan wisselen tussen docentrollen, zoals kennisoverdrager, begeleider of coach.
- Kan in de sociale dynamiek in de klas het gesprek voeren en emoties bij leerlingen herkennen.
- Kan gedrag dat door een leerling als grensoverschrijdend of discriminerend kan worden opgevat aan de orde te stellen en benutten om aandacht te besteden aan het welbevinden en de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen.
- Kan door middel van reflectie expliciteren hoe hij zich – vanuit zijn eigen seksuele identiteit en bijbehorende waarden en normen – verhoudt tot situaties omtrent seksualiteit en seksuele diversiteit die zich voordoen in de schoolpraktijk.

2.2 Generieke kennisbasis

In een aantal (sub)domeinen van de generieke kennisbasis, zoals beschreven in de *Kennisbasis Leraar basisonderwijs. Generiek*⁴, zijn kennisinhouden beschreven die nodig zijn voor het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid, zie volgend overzicht.

⁴ HBO-raad, (2012). *Kennisbasis Leraar basisonderwijs. Generiek*.

(Sub)domein	Weten	Weten hoe
A.1 Elk kind is uniek	<ul style="list-style-type: none"> - Sociale en emotionele ontwikkeling - Morele ontwikkeling - Identiteitsontwikkeling 	<ul style="list-style-type: none"> - Interactiemodellen - Individuele leer- en ontwikkelingsbehoeften - Gedragsbeïnvloeding
A.2 Ontwikkeling is relationeel	<ul style="list-style-type: none"> - Sociale psychologie - Communicatietheorieën 	<ul style="list-style-type: none"> - Groepsdynamica
B Onderwijzen en opvoeden	<ul style="list-style-type: none"> - (Ortho)pedagogische theorieën 	<ul style="list-style-type: none"> - Gedragsbeïnvloeding - Pedagogisch klimaat

Er worden geen inhouden genoemd die specifiek gericht zijn op pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit, hoewel de kennis daar in de praktijk natuurlijk wel op gericht kan zijn.

2.3 Bekwaamheidseisen

In de bekwaamheidseisen komen kennis en vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid aan bod binnen de interpersoonlijke en de pedagogische competentie. Er worden niet specifiek bekwaamheden genoemd in relatie tot pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit, hoewel ook hierbij geldt dat de genoemde kennis en kunde in de praktijk daar wel op gericht kunnen zijn. Bijlage 3 bevat een overzicht van de betreffende bekwaamheidseisen en de daarvoor benodigde kennis en kunde, die gerelateerd zijn aan sociale veiligheid.⁵

2.4 Tussenconclusie

De kennis en vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit die aankomende leerkrachten nodig hebben op grond van de inventarisatie van bestaande materialen en methoden sluiten aan op een aantal elementen van de generieke kennisbasis en op de bekwaamheidseisen die verbonden zijn aan twee van de zeven SBL-competenties. In de generieke kennisbasis worden de kennisinhouden echter alleen in algemene bewoordingen genoemd en bieden zij daardoor geen aanknopingspunten op het gebied van pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. Daarnaast worden ook in de bekwaamheidseisen pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit niet expliciet genoemd. Op basis van bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de kennis en vaardigheden die op grond van de inventarisatie van bestaande materialen en methoden zijn geformuleerd onvoldoende terugkomen in de generieke kennisbasis en de bekwaamheidseisen.

⁵ We zijn in onze verkenning uitgegaan van de bekwaamheidseisen van Stichting Beroepskwaliteit Leraren uit 2004, aangezien het voorstel uit 2012 van de Onderwijscoöperatie tot herijking van de bekwaamheidseisen nog behandeld moet worden door het parlement en dus nog niet gebruikt wordt door de opleidingen.

3 Resultaten

Voor deze verkenning zijn twintig pabo's aangeschreven. De contactgegevens van de betreffende portefeuillehouders zijn via LOBO aangeleverd. Van deze twintig pabo's gingen negentien opleidingen in op ons verzoek om mee te werken aan de verkenning.

3.1 Online vragenlijst

Om een beeld te krijgen van hoe pabo's zichzelf beoordelen wat betreft de manier waarop zij studenten toerusten op het gebied van sociale veiligheid is een online vragenlijst gestuurd naar de portefeuillehouders van de opleidingen. Achttien opleidingen hebben de online vragenlijst ingevuld. Bij één opleiding is het invullen van de online vragenlijst wegens een technisch probleem niet gelukt. Onderstaande tabellen geven de uitkomsten weer van de gesloten vragen uit de vragenlijst.

Vraag	Antwoord	
	<i>ja</i>	<i>nee</i>
Besteedt expliciet aandacht aan sociale veiligheid	14	4
Besteedt expliciet aandacht aan pesten	15	3
Besteedt expliciet aandacht aan seksuele diversiteit	12	6
Besteedt expliciet aandacht aan seksualiteit (incl. grensoverschrijdend gedrag)	14	4
Besteedt aandacht aan persoonsvorming van studenten	18	0
Besteedt aandacht aan de samenhang tussen een veilig schoolklimaat en de visie/het beleid/de cultuur van een school	16	2

Vraag	Aantal van de zeventien opleidingen ⁶ met score (1 = niet, 5 = belangrijk)				
	1	2	3	4	5
Vormen kennis en kunde m.b.t. de volgende begrippen een belangrijk onderdeel van het curriculum?					
Gesprekstechnieken	0	0	4	9	4
Werkvormen	0	0	1	9	7
Sociale interventies	0	1	2	12	2
Groepsdynamica	0	1	1	8	7
Klassenmanagement	0	0	0	5	12
Leer- en ontwikkelingstheorieën	0	0	1	10	6
Docentrollen	0	0	2	13	2
Regulatieve cyclus	0	2	2	12	1
Ethiek	0	4	4	7	2
Culturele achtergronden	0	1	2	13	1
Reflectie	0	0	1	1	15

⁶ De resultaten van één opleiding zijn niet opgenomen in de tabel. Deze opleiding was van mening dat je competenties integraal moet benaderen en heeft om deze reden bij de afzonderlijke competenties in de vragenlijst allemaal een 1 gescoord.

Een groot deel van de opleidingen geeft in de vragenlijst aan expliciet aandacht te besteden aan sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. Alle opleidingen geven aan aandacht te besteden aan persoonsvorming. Daarnaast laten de resultaten van de vragenlijst zien dat de opleidingen zichzelf hoog scoren op de vragen met betrekking tot de verschillende competenties. Hierbij valt op dat reflectie en competenties die raken aan didactiek, zoals werkvormen en klassenmanagement, het hoogst scoren. Ethiek scoort het laagst.

3.2 Interviews

Bij zeventien opleidingen is een telefonisch interview afgenomen. Helaas is het bij twee opleidingen, door de beperkte periode waarin de interviews konden plaatsvinden, niet gelukt een afspraak in te plannen. Hieronder volgt een samenvatting aan de hand van de verschillende onderwerpen die in de interviews aan de orde zijn geweest.

Sociale veiligheid

Alle opleidingen bevatten onderdelen en elementen die te maken hebben met sociale veiligheid. Uit de gesprekken komt naar voren dat hierbij meestal niet expliciet de term 'sociale veiligheid' gebruikt wordt. Sociale veiligheid komt aan bod via de aandacht die opleidingen hebben voor het pedagogisch klimaat in een klas en het pedagogisch handelen van leerkrachten. Bij sommige opleidingen komen onderwerpen die te maken hebben met sociale veiligheid ook terug in levensbeschouwelijke vakken.

Elementen die in de opleidingen in relatie tot sociale veiligheid de revue passeren zijn: een veilig leefklimaat, groepsprocessen, sociaal-emotionele ontwikkeling, drie basisbehoeften van Stevens, omgangsregels, relationele en seksuele vorming, diversiteit en pesten. Opvallend zijn de grote verschillen tussen opleidingen in de mate waarin zij aandacht besteden aan het pedagogisch klimaat/de sociale veiligheid.

Een aantal opleidingen geven aan dat het accent in de opleiding met name ligt op de cognitieve domeinen. Taal en rekenen nemen binnen het volle curriculum veel tijd in beslag. Hierdoor kunnen de pedagogische en onderwijskundige vakken alleen oppervlakkig aan de orde gesteld worden. Ook de nadruk op opbrengstgericht werken is hier volgens deze opleidingen debet aan.

Bij een aantal andere opleidingen is er veel aandacht voor de aspecten van sociale veiligheid en de pedagogische bekwaamheden die daarbij horen. Door middel van aandacht voor het pedagogisch klimaat en pedagogisch handelen willen deze opleidingen studenten juist aan de voorwaarden schepende kant toerusten op het gebied van sociale veiligheid. Hierbij komen de kennis en kunde aan bod die nodig zijn voor het waarborgen van een veilig klimaat. Bij één opleiding volgen alle docenten van de opleiding een verplichte scholing voor groepsdynamische processen, zodat de studenten van deze opleiding een duidelijk voorbeeld hebben van hoe een sociaal veilig klimaat wordt gecreëerd.

Op basis van de gevoerde gesprekken lijken de volgende elementen van sociale veiligheid geen plek te hebben in de opleiding of het curriculum: preventieve, proactieve en curatieve aspecten van sociaal veiligheidsbeleid, het veiligheidsplan, de visie/waarden en normen van een toekomstige school op het gebied van sociale veiligheid en de omgang met klachten en rollen van functionarissen op het gebied van sociale veiligheid.

Verder blijkt uit de gesprekken dat onderwerpen die raken aan sociale veiligheid ook aan bod komen tijdens de stages van studenten. Of de vaardigheden en visie van de student op dit

terrein tijdens de stage daadwerkelijk worden aangesproken hangt meestal af van de individuele student en van wat hij tegenkomt tijdens zijn stage. Daarnaast blijkt dat daadwerkelijke incidenten op het gebied van sociale onveiligheid meestal opgelost worden door de stagedocent en niet door de stagiair.

Pesten

Het thema pesten komt in alle opleidingen aan bod. De manier waarop en de mate waarin opleidingen aandacht besteden aan pesten is zeer divers. In de grote diversiteit wat betreft de mate waarin en de manier waarop opleidingen aandacht besteden aan pesten zijn globaal drie hoofdgroepen te onderscheiden.

De eerste en de grootste groep bestaat uit opleidingen waarbij pesten als een op zichzelf staand thema aan bod komt binnen de aan pedagogiek gerelateerde vakken of in relatie tot groepsdynamica. Dit gebeurt meestal in één of twee lessen. Elementen die door opleidingen zijn genoemd die tijdens deze lessen behandeld worden zijn: zondebokmechanisme, het pestprotocol, cyberpesten, verschillende pestprogramma's en groepsdynamiek.

De tweede groep bestaat uit een aantal opleidingen waarbij pesten wel aan bod komt, maar niet als een op zichzelf staand thema. Deze opleidingen besteden op een geïntegreerde manier aandacht aan pesten. Eén opleiding zegt hierover dat de opleiding aan de voorwaardenscheppende kant wil zitten, waarbij het gaat om het pedagogisch handelen dat bijdraagt aan een veilig klimaat. Deze opleiding heeft in de doelen van verschillende modules wel doelen opgenomen die expliciet betrekking hebben op pesten. Een andere opleiding geeft aan dat het onderwerp pesten behandeld wordt wanneer het gaat over het in het gedrang komen van het welbevinden van kinderen.

De derde groep bestaat uit enkele opleidingen waar pesten als een op zichzelf staand thema behandeld wordt en daarnaast ook op een geïntegreerde manier aan bod komt binnen diverse vakken en studieonderdelen. Ook wordt de relatie gelegd met de persoonsvorming van studenten. Bij deze opleidingen is pesten een belangrijk aandachtspunt wat betreft het toerusten van aankomende leerkrachten.

Voor de meeste opleidingen geldt dat het thema pesten ook aan bod komt in de lessen wanneer studenten tijdens hun stages geconfronteerd worden met pestproblematiek. Eén opleiding geeft aan dat studenten tijdens hun stage richtinggevende vragen meekrijgen over pesten: Is er een pestprotocol? Welke methoden worden gebruikt? Hoe wordt er gehandeld bij pesten?

Seksualiteit en seksuele diversiteit

Veertien opleidingen geven in de vragenlijst aan expliciet aandacht te besteden aan seksualiteit. Uit de gesprekken komt naar voren dat in de meeste opleidingen in één of twee lessen de seksuele ontwikkeling van jongeren vanuit biologisch en/of ontwikkelingstheoretisch perspectief aan bod komt. Een van de opleidingen geeft aan dat aandacht voor seksualiteit en grensoverschrijdend gedrag vanuit de opleiding minimaal is, terwijl het wel vaak gebeurt dat dit door een voorval in de klas of tijdens de stage een belangrijk gespreksonderwerp wordt.

Twaalf opleidingen geven in de vragenlijst aan expliciet aandacht te besteden aan seksuele diversiteit. Op basis van de gesprekken ontstaat echter het beeld dat de aandacht die opleidingen hebben voor seksuele diversiteit zeer summier is. In de meeste gevallen wordt het slechts genoemd of aangestipt bij onderwerpen als identiteitsvorming. Vaak hangt het van de situatie die zich voordoet of van de docent af of er aandacht is voor dit thema.

Ervaringen als stagiair met thema's als seksualiteit en seksuele diversiteit komen aan de orde als de student het inbrengt tijdens studieonderdelen als studieloopbaanbegeleiding of intervisie.

Bij geen enkele opleiding komt seksualiteit en seksuele diversiteit op een geïntegreerde manier aan bod binnen verschillende vakken en studieonderdelen, zoals bij pesten wel vaker het geval is.

Persoonsontwikkeling in relatie tot sociale veiligheid

Bijna alle opleidingen geven aan veel belang te hechten aan persoonsvorming van studenten. De persoon van de leraar wordt als belangrijk gezien voor het goed uitvoeren van het vak. Reflectie is prominent aanwezig binnen de opleidingen, waarbij zowel reflectie op het persoonlijk functioneren als reflectie op professioneel functioneren een plek hebben. Aandacht voor persoonsontwikkeling in relatie tot sociale veiligheidsthema's als pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit is er als de situatie zich voordoet.

Competenties

De competenties uit de vragenlijst werden door vrijwel alle opleidingen gezien als belangrijke competenties voor het bevorderen en waarborgen van sociale veiligheid. In de vragenlijst scoorden de opleidingen hoog op de vragen in hoeverre de verschillende competenties een belangrijk onderdeel uitmaken van de opleiding, behalve op ethiek.

De inbedding van de competenties loopt vaak door verschillende vakken en studieonderdelen heen. Op basis van de gesprekken is niet duidelijk geworden hoe kennis op het gebied van pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit wordt getoetst. Het ontwikkelen van vaardigheden op dit terrein komt met name aan bod tijdens de stages. Reflectie op persoonlijk en professioneel handelen komt terug in vakken als studieloopbaanbegeleiding en intervisie. Hierbij moet dus wel de kanttekening geplaatst worden dat het wat betreft de vaardigheden en reflectie vaak afhangt van de student of de situatie of hierbij ook daadwerkelijk de relatie gelegd wordt met de sociale veiligheidsthema's.

Veel van de opleidingen werken met de SBL-competenties. Bij een groot deel van opleidingen wordt in de gesprekken onvoldoende duidelijk op welke manier de SBL-competenties worden ingezet tijdens de opleiding en hoe studenten hierop beoordeeld worden.

Het monitoren van de vaardigheden wordt bij de meeste opleidingen gedaan aan de hand van een portfolio. Bij veel opleidingen is de student zelf richtinggevend in de leervragen die hij stelt en op welke vaardigheden hij reflecteert in het portfolio. Sommige opleidingen werken met uitgewerkte competentieprofielen of competentiematrixen op basis van de SBL-competenties. Hierin zijn competenties per opleidingsniveau onderverdeeld in deelcompetenties met bijbehorende gedragsindicatoren. Op basis hiervan worden studenten gemonitord en beoordeeld. Ook het afnemen van assessments is genoemd als manier om studenten te monitoren en te beoordelen. Hierbij werd ook gewerkt met de uitgewerkte competentieprofielen. Een van de opleidingen werkte tijdens assessments met video-opnamen, zodat de ontwikkeling van de student door de tijd heen te zien is.

Opvallend was dat sommige opleidingen wat betreft de toerusting van studenten op het gebied van sociale veiligheid verwezen naar het levensbeschouwelijke domein van de opleiding. In dit domein gaat het nadrukkelijk over vragen als: Wie ben ik? Vanuit welke waarden en normen handel ik? Deze vragen komen volgens deze opleidingen niet zo duidelijk terug in de SBL-competenties. Een van de opleidingen heeft om deze reden een achtste competentie toegevoegd, namelijk competent in inspiratie en normatief handelen.

Het feit dat de generieke kennisbasis slechts op inhoudsniveau aangeeft wat er in het curriculum aan bod zou moeten komen en geen concrete doelen daarbij formuleert, maakt het voor een aantal opleidingen onduidelijk waar ze aan moeten voldoen.

Afstemming stagepraktijk

Afstemming met de stagepraktijk vindt bij verschillende opleidingen plaats door middel van het zelf opleiden van de stagedocent, coach of mentor van studenten of het organiseren van netwerkbijeenkomsten. Terugkoppeling vanuit de stagescholen over de manier waarop studenten zijn toegerust op het gebied van sociale veiligheid bestaat bij de meeste opleidingen uit het beoordelen van de student aan de hand van de verschillende SBL-competenties, waaronder ook competenties die bijdragen aan een veilig klimaat in de klas. Expliciete afstemming over de manier waarop de opleidingen studenten toerusten op het gebied van sociale veiligheid vindt niet plaats. In een aantal gesprekken komt naar voren dat tijdens de stage de aandacht vooral uitgaat naar het lesgeven zelf en naar opbrengstgericht werken, en niet naar het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid en het pedagogisch handelen dat daarmee verbonden is. Leerdoelen voor een stage worden meestal door studenten zelf geformuleerd, waardoor het afhangt van een individuele student of het ontwikkelen van vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid daadwerkelijk aan bod komt.

Uit de gesprekken blijkt daarnaast dat op veel stagescholen zelf onvoldoende aandacht is voor het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid. Zo wordt bijvoorbeeld opgemerkt: *“Stagescholen moeten eerst zelf meer het probleem van sociale veiligheid onderkennen en de leerkrachten beter toerusten. Het is een ‘eng’ onderwerp en ligt gevoelig. Daarbij moet elke leerkracht ook zelf willen signaleren en er iets aan willen doen.”*

Verbeterpunten

Bijna alle opleidingen geven aan dat de aandacht binnen de opleiding voor sociale veiligheid beter kan. Een aantal opleidingen geven aan dat sociale veiligheid structureel in aparte lessen binnen het curriculum zou moeten worden ingebouwd. Een aantal andere opleidingen vinden juist dat sociale veiligheid niet als los onderdeel aangeboden moet worden, maar op een integrale manier aan bod moet komen. Het gaat er hierbij om uit te dragen dat aandacht voor sociale veiligheid normaal is. Hiervoor moet elke aanleiding aangegrepen worden om het er op het moment zelf over te hebben.

Verschillende opleidingen vinden dat er meer aandacht moet zijn in de opleiding voor seksualiteit, seksuele diversiteit en het herkennen van pesten.

Verder noemen een aantal opleidingen als verbeterpunt meer aandacht voor persoonsvorming. Door hier meer aandacht aan te geven, krijgen studenten meer ruimte om zich als persoon te ontwikkelen en voegen zij zich minder snel naar wat op een school gewoon is. Met betrekking tot stagescholen wordt ook een verbeterpunt genoemd. Stagescholen moeten volgens sommige opleidingen zelf opener zijn wat betreft veiligheidsthema's.

4 Conclusies en aanbevelingen

Op welke wijze besteden pabo's aandacht aan het toerusten van aankomende leerkrachten op het terrein van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder? In dit hoofdstuk volgen de conclusies en aanbevelingen op basis van de resultaten van de verkenning.

4.1 Conclusies

Binnen alle opleidingen zijn onderdelen en elementen te vinden die direct of indirect te maken hebben met de toerusting van studenten op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen.

Sociale veiligheid komt aan bod via de aandacht die opleidingen hebben voor het pedagogisch klimaat in een klas en het pedagogisch handelen van leerkrachten. De term 'sociale veiligheid' wordt hierbij echter vrijwel niet gebruikt. Het verschilt sterk per opleiding hoe dit concreet wordt ingevuld. Elementen die in de meeste opleidingen de revue passeren zijn: klassenmanagement, omgangsregels, groepsprocessen, sociaal-emotionele ontwikkeling, seksualiteit, pesten en reflectie.

De mate waarin en de manier waarop opleidingen aandacht besteden aan onderwerpen en thema's die raken aan sociale veiligheid is zeer divers.

Bij sommige opleidingen komen de thema's omtrent sociale veiligheid behoorlijk aan bod. In deze opleidingen is veel aandacht voor verschillende aspecten van sociale veiligheid en de pedagogische bekwaamheden die daarbij horen. Door middel van aandacht voor het pedagogisch klimaat en pedagogisch handelen willen deze opleidingen studenten aan de voorwaardenscheppende kant toerusten op het gebied van sociale veiligheid.

Bij veel opleidingen komen de thema's omtrent sociale veiligheid echter matig aan de orde. Een aantal opleidingen geven aan dat het accent in de opleiding met name ligt op de cognitieve domeinen. Taal en rekenen nemen binnen het volle curriculum veel tijd in beslag. Hierdoor kunnen de pedagogische en onderwijskundige vakken alleen oppervlakkig aan de orde gesteld worden. Ook de nadruk op opbrengstgericht werken is hier volgens de betreffende opleidingen debet aan.

Het onderwerp pesten komt binnen de opleidingen aan bod.

Alle opleidingen besteden aandacht aan pesten. De mate waarin en de manier waarop opleidingen aandacht besteden aan pesten is zeer divers.

Pesten komt op veel opleidingen als een op zichzelf staand thema aan bod. Bij een aantal opleidingen komt het onderwerp alleen op een geïntegreerde manier terug bij verschillende studieonderdelen die aan pesten gerelateerd kunnen worden. Slechts bij enkele opleidingen komt pesten zowel als een op zichzelf staand thema aan bod als ook op een geïntegreerde manier binnen diverse studieonderdelen. Ook wordt hierbij een relatie gelegd met de persoonsvorming van studenten. Bij deze opleidingen is pesten een belangrijk aandachtsgebied wat betreft het toerusten van aankomende leerkrachten.

De meeste opleidingen besteden summier aandacht aan seksualiteit.

Wat betreft seksualiteit komt in de meeste opleidingen in één of twee lessen de seksuele ontwikkeling van kinderen vanuit biologisch en/of ontwikkelingstheoretisch perspectief aan bod. De meeste opleidingen gaan niet in op grensoverschrijdend gedrag.

Aan seksuele diversiteit wordt vrijwel geen of slechts in geringe mate aandacht besteed door de opleidingen.

Opvallend is dat in de online vragenlijst twaalf van de achttien opleidingen aangeven expliciet aandacht te besteden aan seksuele diversiteit, terwijl uit de verdiepende interviews het beeld ontstaat dat vrijwel geen of alleen in geringe mate aandacht wordt besteed aan seksuele diversiteit. In de meeste gevallen wordt het voorkomen van seksuele diversiteit namelijk slechts genoemd of aangestipt. Bij sommige opleidingen komt seksuele diversiteit ter sprake in relatie tot het onderwerp seksualiteit of seksuele ontwikkeling. Soms is het een onderwerp binnen het bredere thema diversiteit. Vaak hangt het van de situatie die zich voordoet of van de docent af of er aandacht is voor dit thema.

De opleidingen besteden geen aandacht aan persoonsvorming van studenten in relatie tot pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit.

Hoewel persoonsvorming en reflectie op persoonlijk en professioneel handelen binnen alle opleidingen een plek hebben, wordt studenten op vrijwel geen enkele opleiding gevraagd om door middel van reflectie te expliciteren hoe zij zich – vanuit hun eigen (seksuele) identiteit en waarden en normen – verhouden tot pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit.

Of studenten in de praktijk in aanraking komen met pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit hangt af van wat de studenten tegenkomen in hun stage.

Behalve op meer theoretisch niveau binnen de opleiding, kunnen studenten ook in de praktijk met de thema's pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in aanraking komen tijdens de stages. Hier is echter lang niet altijd sprake van. Ervaringen als stagiair met deze thema's komen alleen aan de orde als de student het inbrengt tijdens onderdelen als studieloopbaanbegeleiding of intervisie. Eén opleiding geeft aan dat studenten tijdens hun stage richtinggevende vragen meekrijgen over pesten.

De formele kaders die de randvoorwaarden vormen voor een veilig school- en klassenklimaat komen in de opleidingen zo goed als niet aan de orde.

Vanuit het curriculum is vrijwel geen aandacht voor het feit dat het ook mis kan gaan op het gebied van sociale veiligheid en wat de rol en de verantwoordelijkheid van de leerkracht daarin is. Behalve het belang van schoolregels en in sommige gevallen het anti-pestprotocol, komen de formele kaders (zoals een veiligheidsplan en klachtenregeling) die de randvoorwaarden vormen voor een veilig school- en klassenklimaat in de opleidingen niet aan bod.

Vaardigheden waarover startbekwame leerkrachten moeten beschikken voor het waarborgen van sociale veiligheid in het algemeen en het omgaan met pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder, komen bij de meeste opleidingen aan bod via de algemene SBL-competenties.

De vaardigheden die aankomende leerkrachten nodig hebben om met pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit om te gaan, komen in de meeste opleidingen aan bod via de algemene SBL-competenties verbonden aan de bekwaamheidseisen. Bij veel opleidingen wordt onvoldoende duidelijk op welke manier de SBL-competenties worden ingezet tijdens de opleiding

en hoe studenten hierop worden beoordeeld. Bij de opleidingen waarbij dit wel duidelijk wordt, blijkt bovendien dat de manier waarop de SBL-competenties geoperationaliseerd zijn en studenten op basis daarvan gemonitord en beoordeeld worden zeer verschillend is. Opvallend is dat de generieke kennisbasis vrijwel niet genoemd wordt door de opleidingen. De ontwikkeling van de student wordt in de meeste gevallen gevolgd via een portfolio, soms ook via assessments. De manier waarop de beoordeling plaatsvindt verschilt nogal tussen de verschillende opleidingen. Aan de ene kant van het spectrum staan een aantal opleidingen waarbij de student zelf richtinggevend is in de leervragen die hij stelt en waarop hij reflecteert in het portfolio. Aan de andere kant van het spectrum staan een aantal opleidingen waarbij de beoordeling en monitoring van competenties plaatsvindt tijdens de stage en in het portfolio door middel van een uitgewerkt competentieprofiel waarin SBL-competenties en bijbehorende bekwaamheidseisen zijn onderverdeeld in deelcompetenties en voorzien zijn van gedragsindicatoren voor de verschillende fasen van de opleiding.

De opleidingen rusten studenten onvoldoende toe op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder.

De generieke kennisbasis en de bekwaamheidseisen bieden opleidingen onvoldoende aangrijpingspunten om studenten toe te rusten op het gebied van sociale veiligheid. Hierdoor zijn grote verschillen waar te nemen tussen de opleidingen en komen de thema's bij veel opleidingen matig aan de orde. Door de aandacht voor het pedagogisch klimaat en pedagogisch handelen in de opleidingen worden studenten wel tot op zekere hoogte toegerust op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten in het bijzonder. Voor seksualiteit en seksuele diversiteit is binnen de opleidingen weinig aandacht. De meeste opleidingen gebruiken geen eenduidig richtinggevend kader, op basis waarvan de kennis en vaardigheden van studenten op het gebied van sociale veiligheid gemonitord en beoordeeld kunnen worden. Hierdoor wordt in deze opleidingen niet geborgd dat startbekwame leerkrachten voldoende zijn toegerust op het gebied van sociale veiligheid.

4.2 Aanbevelingen

1. **Expliciteer de aandacht voor sociale veiligheid in het curriculum van pabo's.**

Met de komst van de vakspecifieke kennisbasis is het zwaartepunt binnen de opleidingen de afgelopen jaren komen te liggen op het vakinhoudelijke deel van het beroep van leerkracht. Het *Plan van aanpak tegen pesten*, de aangepaste kerndoelen op het gebied van seksualiteit en seksuele diversiteit en de handelingsverlegenheid die leerkrachten ervaren op dit gebied vragen om een herbezinning van opleidingen over de plek van dit zwaartepunt. Om studenten voldoende toe te rusten op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder, zal door opleidingen de keuze gemaakt moeten worden om nadrukkelijk aandacht te besteden aan pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit als onderdelen van sociale veiligheid. Hierdoor krijgen studenten een realistischer beeld van wat hen staat te wachten als beginnend leerkracht en zijn zij beter toegerust op deze gebieden.

Om studenten daadwerkelijk voldoende toe te rusten, zullen de verschillende onderwerpen als een op zichzelf staand thema in het curriculum aan de orde moeten komen. Daarnaast is het van belang dat de aandacht voor deze thema's door de hele opleiding heen terugkomt, dat wil zeggen zowel bewust geïntegreerd in andere studieonderdelen als daar waar de situatie erom vraagt.

Verdere operationalisering van sociale veiligheid is nodig, zodat de opleidingen handvatten krijgen voor de toepassing hiervan in het eigen curriculum.

2. Benoem over welke kennis startbekwame leerkrachten moeten beschikken en welke vaardigheden startbekwame leerkrachten moeten laten zien om voldoende toegerust te zijn op het terrein van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder.

Om aankomende leerkrachten voldoende toe te rusten is het van belang om een landelijk kader of een richtlijn te ontwikkelen, waarin staat over welke kennis startbekwame leerkrachten moeten beschikken en welke vaardigheden startbekwame leerkrachten moeten laten zien om voldoende toegerust te zijn op het gebied van sociale veiligheid. Bij het ontwikkelen van dit landelijke kader of deze richtlijn kan worden uitgegaan van wat opleidingen reeds doen op het terrein van sociale veiligheid. Zo biedt de aanpassing en uitbreiding van de generieke kennisbasis die in 2014-2015 plaatsvindt een belangrijk aanknopingspunt. Het ziet ernaar uit dat hierbij de kennis en vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid op een goede manier aan bod gaan komen. Tegelijkertijd zal moeten worden nagedacht over de verdere operationalisering van sociale veiligheid ten behoeve van de toepassing hiervan in het curriculum. Een ander mogelijk aanknopingspunt wordt geboden door de uitgewerkte competentieprofielen die door sommige opleidingen zijn ontwikkeld. In deze competentieprofielen zijn de SBL-competenties en bijbehorende bekwaamheidseisen onderverdeeld in deelcompetenties en voorzien van gedragsindicatoren die door de student getoond dienen te worden in een aantal kenmerkende beroepssituaties en waarbij de gedragsindicatoren verschillen per fase van de opleiding. Een dergelijk competentieprofiel maakt het mogelijk om competenties en het daaraan verbonden concrete gedrag te monitoren en te beoordelen.

3. Maak gerichte aandacht voor sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit een vast onderdeel van de stages van studenten.

De stage is het studieonderdeel waarbij studenten aan den lijve ondervinden wat sociale veiligheid betekent en op welke manier de thema's pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in de schoolpraktijk aan de orde komen. Om voldoende toegerust te worden op het gebied van sociale veiligheid is het van belang dat gerichte aandacht voor deze thema's een vast onderdeel is van de stages. De invulling van deze gerichte aandacht kan verder vorm krijgen op basis van de operationalisering van sociale veiligheid die in de eerste aanbeveling ter sprake kwam.

Literatuur

- Dekker, S. en Dullaert, M. (2013). *Plan van aanpak tegen pesten*.
- Bussemaker, J. en Dekker, S. (2013). *Brief jaarlijks overzicht sociale veiligheid op scholen*.
- Mooij, T., Fettelaar, D. en Wit, W. de (2014). *Sociale onveiligheid van LHB schoolpersoneel en LHB leerlingen: Brochure*. ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- HBO-raad (2012). *Kennisbasis Leraar basisonderwijs. Generiek*.
- Stichting Beroepskwaliteit Leraren (2004). *Bekwaamheidseisen leraren*.
- Onderwijscoöperatie (2012). *Het voorstel bekwaamheidseisen*.
- Nederlands Jeugdinstituut (2013). *Aandacht voor huiselijk geweld en kindermishandeling*.

Bijlagen

Bijlage 1 Overzicht van de opleidingen

Opleidingen LOBO	Plaats
Avans Hogeschool	Den Bosch
De Haagse Hogeschool	Den Haag
De Nieuwste Pabo	Sittard
Driestar College	Gouda
Fontys Hogeschool Kind en Educatie (HKE)	Eindhoven
Gereformeerde Hogeschool	Zwolle
Hanzehogeschool Groningen	Groningen
Hogeschool de Kempel	Helmond
Hogeschool IPABO	Amsterdam
Hogeschool Utrecht/Instituut Theo Thijssen	Utrecht
Hogeschool van Amsterdam	Amsterdam
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen/Studiecentrum Pabo Groenewoud	Nijmegen
Iselinge Hogeschool	Doetinchem
Katholieke Pabo Zwolle	Zwolle
Marnix Academie	Utrecht
NHL Hogeschool	Leeuwarden
Saxion	Deventer
Stenden Hogeschool	Leeuwarden
Windesheim Flevoland	Almere

Bijlage 2 Geïnterviewde materialen en methoden

Seksualiteit en seksuele diversiteit		
Methode/materiaal	Organisatie	Po/vo
Relaties & Seksualiteit	Rutgers WPF	Po
Rainbow	COC Amsterdam	Po + vo
Met wie woon jij?	Gay&School	Po
Hand in Hand	COC Haaglanden	Po
Kinderen en... liefde, relaties en seksualiteit	Kwintesses	Po
Tienerwijs	IMFSA-NL	Po
Maarten heeft twee mama's	Cavaria (B)	Po
Jonas en Jasper	Jong & HiB	Po
Diversiteit en verschillen (reader bij lespakket Leefvormen)	Edudivers	Po
Wij zijn bijzonder (lesbrief)	Leopold	Po
Pippa zoekt een pappa (lesbrief)	2 mama's	Po
Leefvormen	Edudivers	Po
Het roze boekje	Gay&School	Po + po
[EEN] gelijke behandeling voor iedereen	Art.1	Po + vo

Pesten		
Methode/materiaal	Organisatie	Po/vo
KiVa	KiVa	Po
PRIMA	Veiligheid NL	Po
De Vreedzame School	CED-groep	Po
Leefstijl	Edu'Actief BV	Po + vo
Kids in actie tegen online pesten	Cyberpesten de Baas en Pestweb	Po
Kanjertraining	Stichting Kanjertraining	Po + vo
Sterkamp	Stichting de Ster	Po + vo
Rots en Water	Rots en Water Instituut	Po + vo
No Blame Nederland	Maatschap Overzee/Borstlap	Po + vo
Meidenvenijn is niet fijn	Cycloop Concept Creatie BV	Po + vo
Diploma veilig internet	Kennisnet Kids	Po
Wat je pest ben je zelf	Stinafo	Po + vo
Marietje Kessels Project	IMW	Po
Competentietraining SO&T	SO&T	Po+ vo
De Kracht van 8	Stichting de Kracht van 8	Po
Beertje Anders	Weerbaarheid.info	Po
Methode M5	De M5 Groep	Po + vo
Brief voor de burgemeester	Stichting MOED	Po

Bijlage 3 Sociale veiligheid in de bekwaamheidseisen

Interpersoonlijk competent

De leraar primair onderwijs moet ervoor zorgen dat er in zijn groep een prettig leef- en werkklimaat heerst. Dat is de verantwoordelijkheid van de leraar primair onderwijs en om die verantwoordelijkheid waar te kunnen maken moet de leraar interpersoonlijk competent zijn.

Een leraar die interpersoonlijk competent is, geeft op een goede manier leiding. Zo'n leraar schept een vriendelijke en coöperatieve sfeer en brengt een open communicatie tot stand. Zo'n leraar bevordert de zelfstandigheid van de kinderen en zoekt in zijn interactie met hen een goede balans tussen:

- leiden en begeleiden;
- sturen en volgen;
- confronteren en verzoenen;
- corrigeren en stimuleren.

Bekwaamheidseisen	Kennis/kunde
<ul style="list-style-type: none"> - Hij is zich bewust van zijn eigen houding en gedrag én van de invloed daarvan op de kinderen. - Hij heeft voldoende kennis en vaardigheid op het gebied van groepsprocessen en communicatie om een goede samenwerking met en van de kinderen tot stand te brengen. 	<p>Kennis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hij is goed op de hoogte van communicatie- en omgangsvormen in de leefwereld van de kinderen. - Hij is op een praktisch niveau op de hoogte van communicatietheorieën, groepsdynamica en interculturele communicatie en hij kent vooral ook de implicaties daarvan voor zijn eigen doen en laten.
	<p>Kunde:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hij maakt contact met de kinderen en zorgt ervoor dat zij contact kunnen maken met hem en zich op hun gemak voelen. - Hij geeft de kinderen leiding maar laat hun ook verantwoordelijkheid en geeft hun een eigen inbreng. - Hij schept een goed klimaat voor samenwerking met de kinderen en tussen de kinderen onderling.

Pedagogisch competent

De leraar primair onderwijs moet de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van de kinderen bevorderen. Hij moet hen helpen een zelfstandig en verantwoordelijk persoon te worden. Dat is de verantwoordelijkheid van de leraar primair onderwijs en om die verantwoordelijkheid waar te kunnen maken moet de leraar pedagogisch competent zijn.

Een leraar die pedagogisch competent is, creëert een veilige leeromgeving in zijn groep en zijn lessen.

Zo'n leraar zorgt ervoor dat de kinderen:

- weten dat ze erbij horen en welkom zijn;
- weten dat ze gewaardeerd worden;
- op een respectvolle manier met elkaar omgaan;
- uitgedaagd worden om verantwoordelijkheid te nemen voor elkaar.

Bekwaamheidseisen	Kennis/kunde
<p>- Hij heeft voldoende pedagogische kennis en vaardigheid om een veilige leeromgeving tot stand te brengen waarin kinderen zich kunnen ontwikkelen tot een zelfstandig en verantwoordelijk persoon. Voor een hele klas of groep, maar ook voor een individuele leerling. En dat op een professionele, planmatige manier.</p>	<p>Kennis:</p> <ul style="list-style-type: none">- Hij is vertrouwd met de leefwereld van basisschoolkinderen, hun basisbehoeften, hun verwachtingen en de culturele bepaaldheid daarvan, en hij weet hoe hij daarmee om kan gaan.- Hij is bekend met het globale verloop van de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van basisschoolkinderen en met de problemen die zich daarbij kunnen voordoen, en hij weet hoe hij daarmee om kan gaan.- Hij is bekend met ontwikkelings- en opvoedingstheorieën van het jonge en oudere kind, hij is vertrouwd met verschillende opvoedingspraktijken en met de culturele bepaaldheid ervan en doorziet de consequenties daarvan voor het onderwijs en voor zijn doen en laten als leraar.- Hij heeft kennis van processen van identiteitsvorming, zingeving en waardenontwikkeling bij het jonge en oudere kind én van de culturele bepaaldheid daarvan, en hij weet welke consequenties hij hieraan moet verbinden voor zijn handelen.
	<p>Kunde:</p> <ul style="list-style-type: none">- Hij vormt zich een goed beeld van het sociale klimaat in een groep, van het individuele welbevinden van de kinderen en van de vorderingen die zij maken op het gebied van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid.- Hij ontwerpt op basis daarvan een plan van aanpak of een benadering om de kinderen te begeleiden naar een veilig en harmonisch leef- en werkklimaat en om hun sociaal-emotionele en morele ontwikkeling te bevorderen.- Hij voert dat plan van aanpak of die benadering uit.- Hij evalueert dat plan van aanpak of die benadering en stelt het zo nodig bij, voor de hele groep en ook voor individuele kinderen.- Hij signaleert problemen en belemmeringen in de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van leerlingen en stelt een passend plan van aanpak of een passende benadering op.

Bijlage 4 Aanbiedingsbrief online vragenlijst

Geachte [*eindverantwoordelijke inhoudsdeskundige/portefeuillehouder onderwijs*],

De Stichting School en Veiligheid, waarin Centrum School en Veiligheid, Pestweb, Gay&School en PPSI zijn ondergebracht, wil de toekomst van de sociale veiligheid in scholen duurzaam borgen. De Stichting heeft van het Ministerie van OCW de opdracht gekregen om de lerarenopleidingen te ondersteunen bij het in kaart brengen van de wijze waarop en de mate waarin de opleidingen aandacht besteden aan sociale veiligheid in het algemeen. In het bijzonder zullen daarbij de onderwerpen pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit aan de orde komen. In de vergadering van het Landelijk Overleg Lerarenopleidingen Basisonderwijs (LOBO) van januari 2014, is afgesproken dat hierover met ter zake deskundige woordvoerders van de opleidingen in gesprek zal worden getreden. Uw directeur heeft ons laten weten dat wij het best contact met u kunnen opnemen om hierover door te praten.

Om bovenstaande goed in kaart te kunnen brengen, willen wij bij u een telefonisch interview afnemen en hieraan voorafgaand een online vragenlijst (zelfscan) aan u voorleggen. De resultaten uit de zelfscans en gehouden interviews met de contactpersonen van de pabo's, worden verwerkt in een geabstraheerde rapportage die aan LOBO zal worden gezonden.

Graag willen wij binnenkort een afspraak met u maken voor het houden van een telefonisch interview. Hierover nemen wij na deze week telefonisch contact met u op. Voordat we het telefonisch interview bij u afnemen, willen wij u vragen om online de door ons samengestelde vragenlijst in te vullen. Invullen kan tot uiterlijk 11 maart 2014 via de volgende link: www.schoolenveiligheid.nl/zelfscan. Het invullen van deze vragenlijst zal ongeveer 20 minuten duren en moet in één keer worden volbracht. De resultaten uit de vragenlijst vormen mede de input voor het telefonisch interview dat wij met u gaan houden.

Wij danken u alvast hartelijk voor uw medewerking en nemen spoedig contact met u op.

Met vriendelijke groeten,

K. Hiemstra,
directeur/bestuurder
Stichting School en Veiligheid

Bijlage 5 Online vragenlijst

Sociale veiligheid algemeen	
1.	De opleiding besteedt expliciete aandacht aan sociale veiligheid. ☐ ja ☐ nee
2.	Indien u bij 1 ja heeft geantwoord: kunt u toelichten op welke manier de opleiding aandacht besteedt aan sociale veiligheid? <input type="text"/>
3.	De opleiding besteedt expliciete aandacht aan pesten. ☐ ja ☐ nee
4.	Indien u bij 3 ja heeft geantwoord: kunt u toelichten op welke manier de opleiding aandacht besteedt aan pesten? <input type="text"/>
5.	De opleiding besteedt expliciete aandacht aan seksuele diversiteit. ☐ ja ☐ nee
6.	Indien u bij 5 ja heeft geantwoord: kunt u toelichten op welke manier de opleiding aandacht besteedt aan seksuele diversiteit? <input type="text"/>
7.	De opleiding besteedt expliciete aandacht aan seksualiteit, inclusief grensoverschrijdend gedrag. ☐ ja ☐ nee
8.	Indien u bij 7 ja heeft geantwoord: kunt u toelichten op welke manier de opleiding aandacht besteedt aan seksualiteit, inclusief seksueel grensoverschrijdend gedrag? <input type="text"/>
9.	Besteedt de opleiding aandacht aan persoonsvorming van studenten? ☐ ja ☐ nee
10.	Indien u bij 9 ja heeft geantwoord: is hierbij aandacht voor de relatie tussen de persoonsvorming van de student en het creëren van een veilig klassenklimaat? Licht uw antwoord toe. <input type="text"/>
11.	Indien u bij 9 ja heeft geantwoord: is er aandacht voor de wisselwerking tussen de persoonsvorming van de student en de wijze waarop hij omgaat met sociale veiligheidsthema's zoals pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit? Licht uw antwoord toe. <input type="text"/>
12.	Wordt op de opleiding aandacht besteed aan een veilig schoolklimaat in samenhang met een veilig schoolklimaat, de visie, het beleid en de cultuur van een school? ☐ ja ☐ nee

Competenties		
13.	Gesprekstechnieken, zoals doorvragen, actief luisteren, adequaat reageren, maken deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
14.	Werkvormen, zoals zelfstandig leren en samenwerken, maken deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
15.	Sociale interventies, zoals grenzen stellen, waarschuwen, uitpraten, oplossingen zoeken, maken deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
16.	Groepsdynamica, het aansturen van groepsprocessen gericht op een positief klimaat en wederzijds respect, zoals kennismaken bij de start, gezamenlijk klas- en groepsafspraken maken, de groepsnorm als docent actief uitdragen, omgaan met ruzie, weerstand en pesten in de groep, maakt deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
17.	Klassenmanagement, zoals maatregelen om een productief en positief groepsklimaat in de klas te bevorderen, maakt deel uit van het curriculum. Onderdelen hiervan zijn: het stellen van lesdoelen, de inrichting van de klas bepalen, differentiëren naar verschillende leer- en ontwikkelingsniveaus, aansturen van de groep door het inzetten van regels, routines en normen.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
18.	Leer- en ontwikkelingstheorieën, kaders stellend voor de gangbare ontwikkelings-, leer- en gedragslijnen van leerlingen, maken deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
19.	Het spectrum van verschillende docentenrollen, zoals kennisoverdrager, begeleider of coach, maakt deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
20.	De regulatieve cyclus, het inzetten en terugkoppelen van interventies, maakt deel uit van het curriculum. Voorbeeld is het terugkoppelen van het resultaat van het inzetten van een werkvorm gericht op betere samenwerking in de klas aan derden.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
21.	Ethiek maakt deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
22.	Culturele achtergronden, zoals normen, waarden, gebruiken en religies van verschillende bevolkingsgroepen, maken deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
23.	Reflectie maakt deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
24.	Op welke van genoemde competenties (zoals genoemd bij punt 13 t/m 23) legt de lerarenopleiding de nadruk om studenten toe te rusten op het terrein van de sociale veiligheid? <input type="text"/>	
25.	Zijn er andere competenties, naast de competenties uit de zelfscan, die de lerarenopleiding inzet om studenten in kennis en kunde adequaat toe te rusten op het realiseren van een sociaal veilig klimaat? <input type="text"/>	

26.	Zijn de competenties (genoemd bij vraag 24 en 25) die studenten nodig hebben voor het realiseren van een sociaal veilig klimaat structureel ingebed in de opleiding en/of het curriculum van een of meer vakken? Licht uw antwoord toe.	<input type="text"/>
27.	Monitort de opleiding de ontwikkeling van studenten in bovengenoemde competenties in de opleiding? Licht uw antwoord toe.	<input type="text"/>
28.	Monitort de opleiding de ontwikkeling van studenten in bovengenoemde competenties tijdens de stage? Licht uw antwoord toe.	<input type="text"/>
29.	Bieden de SBL-competenties en de generieke kennisbasis voor de opleiding voldoende aanknopingspunten voor het toerusten van studenten op het gebied van sociale veiligheid? Licht uw antwoord toe.	<input type="text"/>
30.	Stemt de opleiding met de (stage)praktijk af of studenten voldoende toegerust worden in competenties op het terrein van sociale veiligheid? Licht uw antwoord toe.	<input type="text"/>
31.	Zijn de professionals op stagescholen voldoende toegerust om studenten te begeleiden in de ontwikkeling van hun competenties met betrekking tot het bieden van sociale veiligheid in de klas? Licht uw antwoord toe.	<input type="text"/>
32.	Welke verbeterpunten kunt u noemen om studenten beter toe te rusten op het gebied van de sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder?	<input type="text"/>
33.	Zijn de methoden en materialen en middelen die de opleiding inzet op het gebied van sociale veiligheid toereikend om studenten voldoende toe te rusten op hun beroepspraktijk? Licht uw antwoord toe.	<input type="text"/>
34.	Vindt u dat de opleiding op termijn meer aandacht moet besteden aan sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit? Licht uw antwoord toe.	<input type="text"/>
35.	Geef aan hoe de opleiding de kwaliteit van de docenten aan de opleiding faciliteert op het thema sociale veiligheid.	<input type="text"/>

36.	Wat moeten stagescholen aan studenten bieden om hen op het terrein van sociale veiligheid, pesten, seksuele diversiteit en seksualiteit beter toe te rusten? Licht uw antwoord toe. <input data-bbox="347 315 1316 356" type="text"/>
37.	Wat moeten opleidingsscholen aan studenten bieden om hen op het terrein van sociale veiligheid, pesten, seksuele diversiteit en seksualiteit beter toe te rusten? Licht uw antwoord toe. <input data-bbox="347 461 1316 501" type="text"/>

Bijlage 6 Gespreksleidraad verdiepende interviews

1 Sociale veiligheid

- 1.1 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan het onderwerp sociale veiligheid in het toerusten van studenten?
- 1.2 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan pesten in het toerusten van studenten?
- 1.3 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan seksualiteit in het toerusten van studenten?
- 1.4 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan seksuele diversiteit in het toerusten van studenten?
- 1.5 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan de persoonsontwikkeling van de student in relatie tot bovenstaande thema's en in relatie tot de visie van de school op een veilig schoolklimaat (zijn toekomstige werkplek)?

2 Competenties en borging

- 2.1 Welke competenties uit de zelfscan zet de lerarenopleiding in om studenten adequaat toe te rusten op het terrein van de sociale veiligheid?
- 2.2 Zijn er andere competenties, naast de competenties uit de zelfscan, die de lerarenopleiding inzet om studenten in kennis en kunde adequaat toe te rusten op het realiseren van een sociaal veilig klimaat?
- 2.3 Zijn de competenties die studenten nodig hebben voor het realiseren van een sociaal veilig klimaat structureel ingebed in de opleiding en/of het curriculum van een of meer vakken?
- 2.4 Welke verbeterpunten kunt u noemen om studenten beter toe te rusten op het gebied van de sociale veiligheid in:
 - 2.4a de opleiding;
 - 2.4b het curriculum;
 - 2.4c de kennis en kunde van docenten van de opleiding?
- 2.5 Hoe borgt en monitort de opleiding de ontwikkeling van de student in het toepassen van de competentie in de opleiding en/of stage?
- 2.6 Hoe stemt de opleiding met de (stage)praktijk af of het aanbod van de opleiding studenten voldoende toerust?

3 Ondersteuningsbehoeften

- 3.1 Welke ondersteuningsbehoeften heeft de opleiding om studenten beter toe te rusten op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder?

Rapportage tweedegraads lerarenopleidingen: Toegerust op sociale veiligheid

Een verkenning naar de toerusting van aankomende docenten door tweedegraads lerarenopleidingen op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder

**Stichting School en Veiligheid
Utrecht, november 2014**

Inhoud deel 3

1	Inleiding	46
1.1	Achtergrond verkenning	46
1.2	Wat is sociale veiligheid?	47
1.3	Doel verkenning en vraagstelling	48
1.4	Opzet van de verkenning	48
2	Toerusting sociale veiligheid	50
2.1	Analyse methoden en materialen	50
2.2	Generieke kennisbasis	52
2.3	Bekwaamheidseisen	53
2.4	Tussenconclusie	53
3	Resultaten	55
3.1	Online vragenlijst	55
3.2	Interviews	56
4	Conclusies en aanbevelingen	60
4.1	Conclusies	60
4.2	Aanbevelingen	62
	Literatuur	64
	Bijlagen	65
Bijlage 1	Overzicht van de opleidingen	65
Bijlage 2	Geïnterviewde materialen en methoden	66
Bijlage 3	Sociale veiligheid in de bekwaamheidseisen	67
Bijlage 4	Aanbiedingsbrief online vragenlijst	69
Bijlage 5	Online vragenlijst	70
Bijlage 6	Gespreksleidraad verdiepende interviews	74

1 Inleiding

Stichting School en Veiligheid heeft in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in de periode van oktober 2013 tot en met september 2014 de eerste fase uitgevoerd van het project 'Aandacht voor pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen'. School en Veiligheid heeft deze eerste fase uitgevoerd in samenspraak met de directeuren van de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen, verenigd in respectievelijk de directeurenoverlegorganen LOBO (Landelijk Overleg Lerarenopleidingen Basisonderwijs) en ADEF (Algemeen Directeurenoverleg Educatieve Faculteiten). Deze rapportage bevat de bevindingen uit de eerste fase en sluit af met een aantal conclusies en aanbevelingen voor zover deze betrekking hebben op de tweedegraads lerarenopleidingen.

1.1 Achtergrond verkenning

Plan van aanpak tegen pesten

In maart 2013 heeft de staatssecretaris van Onderwijs een *Plan van aanpak tegen pesten* opgesteld¹.

Uit de verschillende gesprekken die zijn gevoerd over een sociaal veilig schoolklimaat in aanloop naar de totstandkoming van het *Plan van aanpak tegen pesten* kwam naar voren dat leraren pesten niet altijd waarnemen in de klas, en als ze het waarnemen, ze vaak niet goed weten wat ze moeten doen. In het *Plan van aanpak tegen pesten* wordt het belang geschetst van het inzetten van een goede methodiek in de scholen en van de professionaliteit van docenten in het aanpakken van pesten. In het *Plan van aanpak tegen pesten* is bovendien geconstateerd dat in het bijzonder voor lhbt-jongeren een sociaal veilig schoolklimaat voor de persoonlijke ontwikkeling en leren van grote betekenis is.

Aandacht voor seksuele diversiteit en seksualiteit

In de jaarlijkse veiligheidsbrief aan de Kamer laat minister Bussemaker van OCW de kamer weten te willen investeren in deskundigheidsbevordering van leraren op het gebied van seksuele diversiteit en seksualiteit².

Er zijn signalen dat leraren op dit punt verlegenheid ervaren. De voorlichting op scholen over seksualiteit lijkt vooral gericht te zijn op kennisoverdracht, waarbij het belang van seksuele weerbaarheid en seksuele diversiteit vaak nog onderbelicht blijft. De resultaten van een onderzoek³ naar de veiligheidsbeleving van lesbische, homoseksuele en biseksuele leerlingen in het voortgezet onderwijs worden door de minister zorgelijk genoemd.

Eind 2012 is in de kerndoelen vastgelegd dat po-, vo- en so-scholen aandacht moeten besteden aan seksuele diversiteit en seksualiteit. In dit licht en mede in relatie tot sociale veiligheid is het van belang dat lerarenopleidingen en pabo's aankomende docenten en leerkrachten wat betreft kennis en vaardigheden toerusten op het terrein van seksualiteit en seksuele diversiteit.

1 S. Dekker en M. Dullaert (2013). *Plan van aanpak tegen pesten*.

2 J. Bussemaker en S. Dekker (2013). *Brief jaarlijks overzicht sociale veiligheid op scholen*.

3 T. Mooij, D. Fettelaar en W. de Wit (2012). *Sociale onveiligheid van LHB schoolpersoneel en LHB leerlingen: Brochure*. ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.

Vakmanschap docent

Pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit zijn thema's die niet op zichzelf staan, maar onderdeel zijn van het bevorderen en waarborgen van de sociale veiligheid in de klas en in de school. Het zijn dan ook geen thema's die alleen in afzonderlijke vakken in het onderwijs aan de orde kunnen worden gesteld. Deze thema's zijn steeds en altijd verbonden met het vakmanschap van de docent, omdat deze als professional in het onderwijs niet alleen de opdracht heeft om kennis over te dragen, maar ook om leerlingen te begeleiden in het leren en opgroeien en te zorgen voor een sociaal veilig schoolklimaat als voorwaarde daartoe. Het vergt bekwaamheden van docenten die in de opleidingen aan de orde zijn volgens de bekwaamheidseisen en de generieke kennisbasis, aangevuld met meer specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot de verschillende thema's.

1.2 Wat is sociale veiligheid?

Bij sociale veiligheid gaat het om het tegengaan van en omgaan met ongewenst gedrag en om het bevorderen van sociaal gedrag. Het is een belangrijke voorwaarde voor leerlingen om te kunnen leren en opgroeien en voor personeel om goed te functioneren. Pesten, seksueel grensoverschrijdend gedrag en discriminatie of negatieve bejegening op grond van seksuele diversiteit zijn vormen van ongewenst gedrag en daarmee uitingsvormen van sociale onveiligheid. Om sociale veiligheid te waarborgen en te bevorderen zijn formele kaders nodig, waarbij de grenzen van gedrag worden vastgesteld. In een wettelijk verplicht veiligheidsplan legt een school onder andere vast hoe ongewenst gedrag wordt tegengegaan, hoe er gehandeld wordt indien ongewenst gedrag zich voordoet en hoe gewenst gedrag bevorderd wordt. Onderdelen van een veiligheidsplan kunnen zijn: gedragsregels, sancties bij overtreding van regels, anti-pestprotocol, draaiboek voor afwikkeling bij incidenten of calamiteiten en vermelding van taken en rollen van verschillende functionarissen, zoals de vertrouwenspersoon en functionarissen binnen de zorgstructuur. Ook de sinds 1998 verplichte klachtenregeling biedt een formeel kader voor het waarborgen van sociale veiligheid.

Deze formele kaders zorgen op zichzelf niet voor een sociaal veilig schoolklimaat: ze vormen slechts de randvoorwaarden. Binnen deze randvoorwaarden is het de schoolgemeenschap in zijn geheel die met elkaar zorg draagt voor een veilig school- en klassenklimaat. Waar docenten hierbij een voorbeeldfunctie hebben, is het belangrijk dat leerlingen de mogelijkheid krijgen om te leren en zich te ontwikkelen. Dit vraagt aandacht voor hoe je met elkaar omgaat, hoe conflicten worden opgelost, vanuit welke gedeelde waarden en normen er gehandeld wordt en hoe sociale competenties worden ontwikkeld. Voor een deel kunnen deze elementen in het curriculum worden opgenomen. Voor het grootste deel gaat het echter om vakoverstijgende elementen die een integraal onderdeel uitmaken van de schoolcultuur. De houding en vaardigheden van docenten zijn hierbij van doorslaggevend belang. Zowel wat betreft hun voorbeeldfunctie als de pedagogische taak die docenten hebben om het gesprek met leerlingen aan te gaan als de situatie zich voordoet, zodat leerlingen worden uitgedaagd en aan het denken worden gezet over hun houding en handelen. Van belang is dat docenten zich hierbij gesteund weten door hun schoolleider, door hier tijd en ruimte voor te krijgen en de mogelijkheid te krijgen onderling het gesprek hierover aan te gaan, elkaar te steunen en van elkaar te leren.

In deze rapportage wordt het toerusten van aankomende docenten op het gebied van sociale veiligheid toegespitst op pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. Zoals in de vorige paragraaf al naar voren kwam, zijn dit de onderwerpen die in het huidige maatschappelijke debat de aandacht hebben. De aandachtsgebieden binnen het brede begrip sociale veiligheid kunnen door de tijd heen misschien verschillen, aandacht voor het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid zal echter altijd belangrijk blijven.

1.3 Doel verkenning en vraagstelling

Doel van deze verkenning is inzicht te krijgen in de manier waarop aankomende docenten in het voortgezet onderwijs worden toegerust om sociale veiligheid te bevorderen, pesten tegen te gaan, adequaat om te gaan met seksualiteit en seksuele diversiteit en zicht te krijgen op de mogelijke verbeterpunten die er zijn op deze gebieden.

Met deze verkenning richten we ons op de volgende vraag:

Op welke wijze besteden tweedegraads lerarenopleidingen aandacht aan het toerusten van aankomende docenten op het terrein van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder?

1.4 Opzet van de verkenning

Om bovenstaande vraag te beantwoorden zijn verschillende activiteiten ondernomen.

Inventarisatie materialen en methoden

Het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid vraagt om specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder. Om zicht te krijgen op deze specifieke kennis en vaardigheden heeft een analyse plaatsgevonden van diverse materialen en methoden omtrent pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. In deze analyse zijn de kennis en vaardigheden geïntariseerd die docenten nodig hebben om deze materialen en methoden op een adequate manier te gebruiken. Bijlage 2 bevat een overzicht van de materialen en methoden aan de hand waarvan de inventarisatie heeft plaatsgevonden. De lijst met materialen over pesten heeft Pestweb (onderdeel van School en Veiligheid) in samenwerking met onder andere het Nederlands Jeugdinstituut en de Rijksuniversiteit Groningen opgesteld als basislijst van veelgebruikte pestaanpakken. Er zijn veel materialen op het gebied van pesten die slechts op één of enkele deelaspect(en) van pestgedrag ingaan, deze zijn niet opgenomen in de basislijst. De lijst met materialen en methoden op het gebied van seksualiteit/seksuele diversiteit is gebaseerd op de methoden en materialen die zijn opgenomen op de website van Gay&School (onderdeel van School en Veiligheid). De meeste materialen en methoden die er zijn op het gebied van seksuele diversiteit zijn opgenomen op deze website en deze lijst is afgestemd met Rutgers WPF. Veel van de materialen en methoden behandelen seksuele diversiteit binnen het bredere thema seksualiteit.

Analyse generieke kennisbasis en bekwaamheidseisen

Opleidingen baseren zich wat betreft het toerusten van studenten op het toekomstig docentschap onder andere op de generieke kennisbasis en de wettelijke bekwaamheidseisen. Om een

beeld te krijgen van de wijze waarop specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot sociale veiligheid terugkomen in de generieke kennisbasis en de bekwaamheidseisen zijn beide referentiekaders bestudeerd.

Online vragenlijst

Om een beeld te krijgen van hoe tweedegraads lerarenopleidingen zichzelf beoordelen wat betreft de manier waarop zij studenten toerusten op het gebied van sociale veiligheid is een online vragenlijst gestuurd naar de portefeuillehouders van de opleidingen. In samenwerking met Regioplan is de vragenlijst ontwikkeld en gevalideerd. De vragenlijst is mede gebaseerd op de uitkomsten van de inventarisatie van materialen en methoden omtrent pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. De contactgegevens van de portefeuillehouders van dertien opleidingen zijn aangeleverd door ADEF. Van deze dertien opleidingen zijn elf opleidingen ingegaan op ons verzoek om mee te werken aan de verkenning. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de opleidingen die hebben meegewerkt, bijlage 4 bevat de aanbiedingsbrief aan de opleidingen en bijlage 5 geeft de inhoud van de online vragenlijst weer.

Verdiepende interviews

Op basis van de ingevulde vragenlijsten hebben verdiepende interviews plaatsgevonden met de portefeuillehouders van de opleidingen. De interviews waren semigestructureerd, waarbij de centrale vraag van deze verkenning uitgesplitst werd in een aantal deelvragen. De respondenten werden in de interviews kritisch bevraagd op hun eigen oordeel over de opleiding zoals dat uit de online vragenlijst naar voren kwam. Hierbij werd doorgevraagd waar in de opleiding en op welke manier de onderwerpen sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit nu precies aan bod komen. Daarnaast werd in de interviews ingegaan op hoe vaardigheden en kennis van studenten op deze gebieden gemonitord en geborgd worden. Van deze interviews zijn verslagen gemaakt, die aan de respondenten zijn voorgelegd en door hen akkoord zijn bevonden. Bijlage 6 bevat de vragen die tijdens de interviews aan de orde kwamen.

2 Toerusting sociale veiligheid

Het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid vraagt om specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder. Om zicht te krijgen op deze specifieke kennis en vaardigheden heeft een analyse plaatsgevonden van diverse materialen en methoden omtrent pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit. In deze analyse zijn de kennis en vaardigheden geïnventariseerd die docenten nodig hebben om deze materialen en methoden op een adequate manier te gebruiken. Daarnaast is gekeken op welke manier de specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot sociale veiligheid terugkomen in de generieke kennisbasis en de wettelijke bekwaamheidseisen die in de opleidingen reeds aan de orde zijn.

2.1 Analyse methoden en materialen

Op basis van de inventarisatie volgt hieronder een opsomming van kennis en vaardigheden waarover aankomende docenten moeten beschikken om de materialen en methoden omtrent pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit adequaat te kunnen gebruiken. Hoewel de kennis en vaardigheden die nodig zijn voor het bevorderen van sociale veiligheid niet los te zien zijn van het kunnen omgaan met pesten of seksualiteit/seksuele diversiteit en andersom, is voor de helderheid in deze rapportage wel een onderverdeling gemaakt tussen deze drie gebieden.

Sociale veiligheid

Een startbekwame docent:

- Weet dat sociale veiligheid een voorwaarde is voor het leren en opgroeien van leerlingen.
- Weet dat een school in het kader van sociaal veiligheidsbeleid de wettelijke verplichting heeft om een veiligheidsplan te hebben.
- Weet dat je als docent een rol en verantwoordelijkheid hebt in het sociale veiligheidsbeleid van de school.
- Weet dat sociaal veiligheidsbeleid bestaat uit preventieve en curatieve aspecten.
- Weet dat het toepassen van schoolregels een preventieve rol speelt in sociaal veiligheidsbeleid.
- Kent de verschillende fasen van de regulatieve cyclus.
- Weet dat er een wisselwerking is tussen de visie/het beleid/de cultuur van een school en een veilig klimaat.
- Weet dat iedere school verplicht is om een klachtenregeling te hebben en wat de betekenis hiervan is in het kader van sociale veiligheid.
- Weet wat de taken en rollen zijn van functionarissen die een rol spelen in het veiligheidsbeleid, zoals de vertrouwenspersoon en functionarissen binnen de interne en externe zorgstructuur.

Pesten

Een startbekwame docent:

- Weet wat de verschijningsvormen zijn van pesten, inclusief cyberpesten.
- Weet wat de verschillende rollen bij pesten zijn.
- Weet wat de verschillende fasen van groepsvorming zijn.
- Weet wat beleid tegen pesten in relatie tot algemeen veiligheidsbeleid inhoudt.
- Kent verschillende interventiestrategieën (methoden, instrumenten, technieken) op het gebied van pesten.
- Weet wat in de leer- en ontwikkelingstheorieën wordt gezegd over de morele ontwikkeling van jongeren.
- Weet dat er een wisselwerking is tussen de persoonlijke identiteit en eigen waarden en normen en de manier waarop je omgaat met pesten.
- Kan pesten herkennen.
- Kan vanuit groepsdynamische principes groepsprocessen aansturen gericht op een sociaal veilig klimaat.
- Kan verschillende soorten gesprekstechnieken toepassen.
- Kan verschillende sociale interventies toepassen die leiden tot gedragsverandering.
- Kan wisselen tussen docentrollen, zoals kennisoverdrager, begeleider of coach.
- Kan op het gebied van klassenmanagement maatregelen nemen om een sociaal veilig klimaat te bevorderen.
- Kan werkvormen inzetten die bijdragen aan een sociaal veilig groepsklimaat.
- Kan door middel van reflectie expliciteren hoe hij – vanuit zijn eigen identiteit en bijbehorende waarden en normen – omgaat met pesten.

Seksualiteit en seksuele diversiteit

Een startbekwame docent:

- Weet wat seksuele diversiteit inhoudt.
- Weet hoe de seksuele ontwikkeling van jongeren verloopt.
- Weet dat seksuele vorming niet alleen seksuele voorlichting vanuit biologisch perspectief is, maar ook aandacht schenkt aan de psychologische en sociale aspecten van seksualiteit.
- Weet wat er maatschappelijk speelt op het gebied van seksualiteit en seksuele diversiteit.
- Weet hoe er binnen verschillende sociaal-culturele achtergronden wordt aangekeken tegen seksualiteit, homoseksualiteit en de diverse relatie- en leefvormen.
- Weet dat er een wisselwerking is tussen de eigen seksuele identiteit en waarden en normen op het gebied van seksualiteit en seksuele diversiteit en de manier waarop je hier als docent mee omgaat.
- Kan open communiceren over seksualiteit en seksuele diversiteit.
- Kan wisselen tussen docentrollen, zoals kennisoverdrager, begeleider of coach.
- Kan in de sociale dynamiek in de klas het gesprek voeren en emoties bij leerlingen herkennen.
- Kan gedrag dat door een leerling als grensoverschrijdend of discriminerend kan worden opgevat aan de orde te stellen en benutten om aandacht te besteden aan het welbevinden en de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen.
- Kan door middel van reflectie expliciteren hoe hij zich – vanuit zijn eigen seksuele identiteit en bijbehorende waarden en normen – verhoudt tot situaties omtrent seksualiteit en seksuele diversiteit die zich voordoen in de schoolpraktijk.

2.2 Generieke kennisbasis

De generieke kennisbasis, zoals beschreven in de *Generieke Kennisbasis tweedegraads lerarenopleidingen*⁴, legt de conceptuele kennis vast met betrekking tot het beroepsgebonden deel waarover startbekwame docenten aan het einde van de lerarenopleiding moeten beschikken. De generieke kennisbasis biedt geen kader of richtlijn op basis waarvan de lerarenopleidingen de generieke kennisbasis kunnen toetsen. In een viertal domeinen van de generieke kennisbasis zijn elementen te onderscheiden die bijdragen aan de toerusting van aankomende docenten op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en omgaan met pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder. Dit betreft de volgende domeinen:

- Domein 3: Communicatie, interactie en groepsdynamica
- Domein 4: Ontwikkeling van de adolescent
- Domein 5: Leerlingen met speciale behoeften
- Domein 8: Pedagogische kwaliteit

Sociale veiligheid

Domein 3 gaat in op het leefdomein, wat binnen een leergemeenschap naast het leerdomein wordt geplaatst. Binnen het leefdomein spelen onder andere factoren als interpersoonlijke attractie, sociale netwerken, eenzaamheid, pesten en agressie een grote rol. De subdomeinen die hierbinnen worden onderscheiden zijn: communicatiemodellen, gespreksvoering en groepsdynamica. In het subdomein 'groepsdynamica' worden de volgende aan sociale veiligheid gerelateerde kernconcepten genoemd:

- Groepsvorming, groepsprocessen en typen leiderschap, met aandacht voor macht, gezag, sociale ongelijkheid en diversiteit en groepsrollen.
- Conflicthantering en asymmetrische interactie, met speciale aandacht voor pestgedrag in klas en school (inclusief de werk- en stageplek).

Binnen domein 5 wordt ingegaan op het omgaan met leerlingen met gedragsproblemen. Hierbij wordt onder andere het toepassen van schoolregels als kernmethodiek⁵ genoemd. In domein 8 wordt gesproken over het belang van een pedagogische visie. Aanstaande docenten moeten zich in dit kader bewust worden van de normen, waarden en deugden die verbonden zijn aan keuzes voor bepaalde (leer)doelen, leerinhouden, onderwijsmethodieken en omgangsvormen. Ook moeten lerarenopleidingen studenten kennis laten nemen van de voornaamste benaderingen van gerichte beïnvloeding ten behoeve van de morele opvoeding van leerlingen en dienen ze hiermee deskundigheid en ervaring op te laten doen zodat zij pedagogisch veilige leeromgevingen (kunnen) creëren.

Kernconcepten binnen dit domein die zijn gerelateerd aan sociale veiligheid zijn:

- Recht doen aan basisbehoeften van de leerlingen.
- Recht doen aan diversiteit tussen leerlingen.
- Werken vanuit een pedagogische visie en pedagogisch tact.
- Pedagogische voorwaarden en grenzen van het speelveld voor opvoeding, school en (beroeps)opleiding (bedrijf) (opvoedbaarheidsprincipe, opvoedingsklimaat en -sfeer).

Als kernmethodiek wordt in dit domein 'creëren van veilige leeromgevingen' genoemd.

⁴ HBO-raad, (2011) *Generieke Kennisbasis tweedegraads lerarenopleidingen*.

⁵ Kernmethodieken maken in tegenstelling tot de kernconcepten echter geen daadwerkelijk onderdeel uit van de generieke kennisbasis.

Pesten

In het subdomein 'groepsdynamica' van domein 3 worden de volgende aan pesten gerelateerde kernconcepten genoemd:

- Groepsvorming, groepsprocessen en typen leiderschap, met aandacht voor macht, gezag, sociale ongelijkheid en diversiteit en groepsrollen.
- Conflicthantering en asymmetrische interactie met speciale aandacht voor pestgedrag in klas en school (inclusief de werk- en stageplek).

In domein 4 wordt omschreven dat een startbekwame docent kennis moet hebben van de morele denkontwikkeling van jongeren bij het omgaan met en voorkomen van agressie en pesten.

Domein 5 gaat in op het omgaan met leerlingen met gedragsproblemen. Als kernmethodiek wordt hier onder andere het toepassen van een pestprotocol genoemd.

Seksualiteit en seksuele diversiteit

Binnen domein 4 wordt ingegaan op de bijdrage die een school kan leveren aan het seksuele ontwikkelingsproces van jongeren. Een docent moet hierbij oog hebben voor de variatie aan opvattingen en verschijnselen rond seksualiteit. De school is voor veel jongeren nog steeds een belangrijke informatiebron wat seksualiteit betreft. Hierbij gaat het niet alleen om feitenkennis, maar ook om seksbeleving en het aangeven van grenzen en wensen. De volgende kernconcepten binnen dit domein zijn gerelateerd aan seksualiteit en seksuele diversiteit:

- Seksualiteit als sociaal leerproces met aandacht voor aspecten als geseksualiseerde jeugdcultuur, seksuele handelingsvrijheid en verschillende beelden in groepen leerlingen hierover.
- Seksuele vorming en homoseksuele identiteit.

2.3 Bekwaamheidseisen

In de bekwaamheidseisen komen kennis en vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid aan bod binnen de interpersoonlijke en de pedagogische competentie.⁶ Er worden niet specifiek bekwaamheden genoemd in relatie tot pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit, hoewel de genoemde kennis en kunde daar in de praktijk uiteraard wel op gericht kunnen zijn. Bijlage 3 bevat een overzicht van de betreffende bekwaamheidseisen en de daarvoor benodigde kennis en kunde, die gerelateerd zijn aan sociale veiligheid.⁷

2.4 Tussenconclusie

De kennis en vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit die aankomende docenten nodig hebben op grond van de inventarisatie van bestaande materialen en methoden komen in grote lijnen overeen met elementen die in relatie tot deze onderwerpen zijn opgenomen in de generieke kennisbasis. De benodigde kennis en vaardigheden op grond van de inventarisatie van materialen sluit ook aan op de bekwaamheidseisen die verbonden zijn aan twee van de zeven SBL-competenties, al worden

⁶ Stichting Beroepskwaliteit Leraren (2004). *Bekwaamheidseisen leraren*.

⁷ We zijn in onze verkenning uitgegaan van de bekwaamheidseisen uit 2004 die in 2006 in werking zijn getreden. Het voorstel uit 2012 van de Onderwijscoöperatie tot herijking van de bekwaamheidseisen moet namelijk nog behandeld worden door het parlement.

pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit hierbij niet expliciet genoemd.

De door de bewindslieden aangekondigde investering in deskundigheidsbevordering op het gebied van pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit, maakt duidelijk dat de toerusting van docenten op deze gebieden door de opleidingen verbeterd moet worden. Op basis van bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de generieke kennisbasis en de bekwaamheidseisen voldoende aangrijpingspunten lijken te bieden voor de tweedegraads lerarenopleidingen om studenten voldoende toe te rusten op het gebied van sociale veiligheid.

3 Resultaten

Voor deze verkenning zijn dertien tweedegraads lerarenopleidingen aangeschreven. De contactgegevens van de betreffende portefeuillehouders zijn via ADEF aangeleverd. Van deze dertien opleidingen zijn elf opleidingen ingegaan op ons verzoek om mee te werken aan de verkenning.

3.1 Online vragenlijst

Om een beeld te krijgen van hoe tweedegraads lerarenopleidingen zichzelf beoordelen wat betreft de manier waarop zij studenten toerusten op het gebied van sociale veiligheid is een online vragenlijst gestuurd naar de portefeuillehouders van de opleidingen. Onderstaande tabellen geven de uitkomsten weer van de gesloten vragen uit de vragenlijst.

Vraag		Aantal van elf opleidingen met score (1 = niet, 5 = goed)				
		1	2	3	4	5
Gesprekstechnieken	1. Belangrijk onderdeel curriculum	0	0	2	4	5
	2. Legt voortgang kennis vast	0	1	2	6	2
	3. Legt voortgang vaardigheden vast	0	1	4	5	1
Werkvormen	4. Belangrijk onderdeel curriculum	0	0	0	0	11
	5. Legt voortgang kennis vast	0	0	3	3	5
	6. Legt voortgang vaardigheden vast	0	0	3	7	1
Sociale interventies	7. Belangrijk onderdeel curriculum	0	0	1	5	5
	8. Legt voortgang kennis vast	0	0	4	5	2
	9. Legt voortgang vaardigheden vast	0	0	4	7	0
Groepsdynamica	10. Belangrijk onderdeel curriculum	0	0	2	2	7
	11. Legt voortgang kennis vast	0	0	3	5	3
	12. Legt voortgang vaardigheden vast	0	0	2	8	1
Klassenmanagement	13. Belangrijk onderdeel curriculum	0	0	1	0	10
	14. Legt voortgang kennis vast	0	0	1	4	6
	15. Legt voortgang vaardigheden vast	0	0	1	5	5
Leer- en ontwikkelingstheorieën	16. Belangrijk onderdeel curriculum	0	0	1	2	8
	17. Legt voortgang kennis vast	0	0	1	4	6
Docentrollen	18. Belangrijk onderdeel curriculum	0	0	2	3	6
	19. Legt voortgang kennis vast	0	1	2	3	5
	20. Legt voortgang vaardigheden vast	0	0	2	5	4
Regulatieve cyclus	21. Belangrijk onderdeel curriculum	1	1	1	7	1
	22. Legt voortgang kennis vast	1	1	4	4	1
	23. Legt voortgang vaardigheden vast	1	1	4	4	1
Seksualiteit en seksuele diversiteit	24. Belangrijk onderdeel curriculum	0	1	3	5	2
	25. Legt voortgang kennis vast	0	2	4	3	2
	26. Legt voortgang vaardigheden vast	0	4	5	1	1

Ethiek	27. Belangrijk onderdeel curriculum	0	1	3	3	4
	28. Legt voortgang kennis vast	1	1	5	1	3
	29. Legt voortgang vaardigheden vast	1	3	4	2	1
Culturele achtergronden	30. Belangrijk onderdeel curriculum	0	1	4	2	4
	31. Legt voortgang kennis vast	0	0	7	1	3
Reflectie	32. Belangrijk onderdeel curriculum	0	0	0	0	11
	33. Legt voortgang vaardigheden vast	0	0	0	1	10

Vraag	Ja	Nee
34. Besteedt expliciet aandacht aan pesten	9	2
35. Besteedt expliciet aandacht aan seksuele diversiteit	9	2
36. Besteedt expliciet aandacht aan sociale veiligheid	8	3
37. Leert studenten wisselwerking tussen schooleigen visie, beleid en cultuur en veilig schoolklimaat	10	1
38. Leert studenten wisselwerking tussen persoonlijke identiteit en veilig klimaat	11	0
39. Vraagt feedback stagescholen over toerusting studenten sociale veiligheid	5	6

De meeste opleidingen geven in de vragenlijst aan dat expliciet aandacht wordt besteed aan sociale veiligheid, pesten en seksuele diversiteit. Daarnaast laten de resultaten van de vragenlijst zien dat opleidingen zichzelf hoog scoren op de vragen met betrekking tot de verschillende competenties. Hierbij valt op dat reflectie en de competenties die raken aan didactiek, zoals werkvormen en klassenmanagement, het hoogst scoren.

3.2 Interviews

Hieronder volgt een samenvatting van de verdiepende interviews aan de hand van de verschillende onderwerpen die in de interviews aan de orde zijn geweest.

Sociale veiligheid

Alle opleidingen bevatten onderdelen en elementen die te maken hebben met sociale veiligheid. Uit de gesprekken komt naar voren dat hierbij meestal niet expliciet de term 'sociale veiligheid' gebruikt wordt. De termen die in dit kader vallen zijn 'pedagogisch klimaat', 'leefklimaat', 'veilig leerklimaat' of 'positief leerklimaat'. Tegelijkertijd blijkt uit veel van de gesprekken dat de nadruk in het curriculum van de opleidingen met name ligt op de vakinhoud en vakdidactiek.

Een aantal opleidingen noemen in relatie tot de borging van sociale veiligheid de aandacht die de opleiding heeft voor de SBL-competenties die bijdragen aan het creëren van een veilig klimaat. De onderdelen en elementen die raken aan sociale veiligheid komen in de meeste opleidingen aan bod in de pedagogische/onderwijskundige leerlijn gebaseerd op de generieke kennisbasis. Het verschilt per opleiding hoe dit concreet wordt ingevuld. Elementen die in de meeste opleidingen de revue passeren zijn: klassenmanagement, groepsprocessen, relatie leerling, seksualiteit, (seksuele) diversiteit, pesten en reflectie. Op basis van

de gevoerde gesprekken lijken de volgende elementen van sociale veiligheid geen plek te hebben in de opleiding of het curriculum: preventieve, proactieve en curatieve aspecten van sociaal veiligheidsbeleid, het veiligheidsplan, de visie/waarden en normen van een toekomstige school op het gebied van sociale veiligheid en de omgang met klachten en rollen van functionarissen op het gebied van sociale veiligheid.

Verder blijkt uit de gesprekken dat onderwerpen die te maken hebben met sociale veiligheid ook aan bod komen tijdens de stages van studenten. Of vaardigheden en visie van de student op dit terrein daadwerkelijk worden aangesproken tijdens de stages hangt af van de individuele student en van wat hij tegenkomt tijdens zijn stage. Daarnaast blijkt dat daadwerkelijke incidenten op het gebied van sociale onveiligheid meestal opgelost worden door de stagedocent en niet door de stagiair.

Pesten

Veel – echter niet alle – opleidingen besteden aandacht aan pesten. Negen opleidingen geven in de vragenlijst aan expliciet aandacht te besteden aan pesten. Tijdens de gesprekken wordt duidelijk dat wanneer een opleiding expliciet aandacht besteedt aan pesten, dit meestal is tijdens één of twee lessen in de context van een bredere module waar pesten als onderwerp in past. Wat tijdens deze lessen aan bod komt is bij de verschillende opleidingen zeer uiteenlopend. Hierbij komt wel vaak het doel overeen, namelijk studenten bewust maken van de pestproblematiek binnen groepen. Hiervoor wordt op de meeste opleidingen met name kennis aangereikt. Elementen die hierbij door opleidingen zijn genoemd zijn: de vijfsporenaanpak, werkzame elementen in pestaanpakken, en groepsprocessen. Voor de vaardigheden die aankomende docenten nodig hebben om met pesten om te gaan wordt in de meeste gesprekken verwezen naar de algemene SBL-competenties.

Seksualiteit en seksuele diversiteit

Negen opleidingen geven in de vragenlijst aan expliciet aandacht te besteden aan seksualiteit en seksuele diversiteit. Uit de gesprekken komt naar voren dat in de meeste opleidingen in één of twee lessen de seksuele ontwikkeling van jongeren vanuit biologisch en/of ontwikkelingstheoretisch perspectief aan bod komt. Echter, aan seksuele diversiteit wordt vrijwel niet of slechts in kleine mate aandacht besteed door de opleidingen. Soms gebeurt dit in relatie tot het onderwerp seksualiteit of seksuele ontwikkeling en soms is seksuele diversiteit een onderwerp binnen het bredere thema van diversiteit. Of er aandacht is voor dit thema hangt vaak af van de situatie die zich voordoet of van de individuele docent. Ervaringen als stagiair met dit thema komen aan de orde als de student het inbrengt tijdens studieonderdelen als studieloopbaanbegeleiding of intervisie.

Expliciet aandacht voor de seksuele identiteit van de student zelf in relatie tot de seksuele identiteit van leerlingen is er op een enkele opleiding.

Persoonsontwikkeling in relatie tot sociale veiligheid

Alle opleidingen geven aan aandacht te besteden aan de persoonsontwikkeling van studenten. Dit betreft meestal het reflecteren van de student op het vak van leraar en reflectie op het handelen en de SBL-competenties tijdens de stages. Aandacht voor persoonsontwikkeling in relatie tot sociale veiligheidsthema's als pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit wordt tijdens de gesprekken niet genoemd. In de vragenlijst geven alle opleidingen aan dat de opleiding aandacht besteedt aan de wisselwerking tussen persoonlijke identiteit en veilig klimaat. In de gesprekken wordt niet duidelijk op welke manier opleidingen hier concreet aandacht aan besteden. Veelal blijft de aandacht die hiervoor is impliciet.

Competenties

De competenties uit de vragenlijst werden door vrijwel alle opleidingen gezien als belangrijke competenties voor het bevorderen en waarborgen van sociale veiligheid. In de vragenlijst scoorden de opleidingen hoog op de vragen in hoeverre de verschillende competenties een belangrijk onderdeel uitmaken van de opleiding. Tijdens de interviews werden deze hoge scores enigszins genuanceerd. De opleidingen vinden namelijk dat ze voldoende aandacht besteden aan deze competenties, omdat daarmee voldaan werd aan de gestelde eisen uit de generieke kennisbasis en de SBL-competenties. De hoge scores in de vragenlijst zeggen dus niet per se dat de opleidingen vinden dat studenten voldoende worden toegerust op de in de vragenlijst genoemde competenties.

De inbedding van de competenties loopt vaak door verschillende leerlijnen heen. In de pedagogische/onderwijskundige leerlijn komt met name kennis aan bod met betrekking tot de sociale veiligheidsthema's. Het ontwikkelen van vaardigheden op dit terrein komt met name aan bod tijdens de stages. Reflectie op persoonlijk en professioneel handelen komt terug in vakken als studieloopbaanbegeleiding. Hierbij moet dus wel de kanttekening geplaatst worden dat het wat betreft de vaardigheden en reflectie vaak afhangt van de student of de situatie of hierbij ook daadwerkelijk de relatie gelegd wordt met de sociale veiligheidsthema's.

De modules/vakken waarbinnen aandacht is voor pesten of seksualiteit en seksuele diversiteit worden vaak afgesloten met een kennistoets. Omdat deze onderwerpen slechts een onderdeel zijn van meer omvattende modules/vakken hoeft het niet zo te zijn dat in de toetsen ook de kennis over pesten of seksualiteit en seksuele diversiteit getoetst wordt. Het monitoren van de vaardigheden wordt over het algemeen gedaan via het beoordelen van de SBL-competenties. De ontwikkeling van de student wordt in de meeste gevallen gevolgd via een portfolio. Ook assessments en een criteriumgericht interview zijn genoemd als manieren om de ontwikkeling van studenten te volgen. De manieren waarop de beoordeling plaatsvindt binnen de verschillende opleidingen lopen erg uiteen. Aan de ene kant van het spectrum staan een aantal opleidingen waarbij de student zelf richtinggevend is in de leervragen die hij stelt en waarop hij reflecteert in het portfolio. Aan de andere kant van het spectrum staan een aantal opleidingen waarbij de beoordeling en monitoring van competenties plaatsvindt tijdens de stage door middel van competentiekaarten waarin SBL-competenties en bijbehorende bekwaamheidseisen voorzien zijn van gedragsindicatoren voor de verschillende fasen van de opleiding (propedeuse, hoofdfase en afstudeerfase). Tijdens assessments wordt in deze opleidingen gebruikgemaakt van een assessmentmatrix waarin SBL-competenties worden gekoppeld aan kenmerkende beroepssituaties, waarvoor studenten bewijzen moet leveren.

Tijdens de interviews werd opvallend vaak de opmerking gemaakt dat de opleidingen te maken hebben met jonge studenten die wat betreft hun eigen ontwikkeling nog niet toe zijn aan het ontwikkelen van vaardigheden op het gebied van pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit.

Afstemming stagepraktijk

In de vragenlijst geven vijf opleidingen aan de toerusting van studenten op het gebied van sociale veiligheid af te stemmen met de stageschool. In de verdiepende gesprekken komt naar voren dat deze afstemming meestal bestaat uit het beoordelen van de student aan de hand van de verschillende SBL-competenties, waaronder ook competenties die bijdragen aan een veilig klimaat in de klas. Expliciete afstemming over de manier waarop opleidingen studenten toerusten op het gebied van sociale veiligheid vindt niet plaats. In veel gesprekken komt naar voren dat tijdens de stage de vakinhoud en de vakdidactiek de boventoon

voeren en niet het waarborgen en bevorderen van sociale veiligheid en het pedagogisch handelen dat daarmee verbonden is. Dit heeft te maken met de cultuur bij zittende docenten, waarbij het zorgdragen voor sociale veiligheid als onderdeel van het vak geen thema is. Leerdoelen voor een stage worden meestal door studenten zelf geformuleerd, waardoor het afhangt van een individuele student of het ontwikkelen van vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid daadwerkelijk aan bod komt.

Ondersteuningsbehoefte

Bij de opleidingen is weinig behoefte aan ondersteuning. Daar waar behoefte is aan ondersteuning worden de volgende zaken genoemd: concrete materialen die binnen het huidige curriculum in te zetten zijn, gastlessen over de 'sociale veiligheid'-thema's en een website met up-to-date informatie.

Regelmatig werd genoemd dat er een verbeterslag nodig is wat betreft de na- en bijscholing van zittende docenten op het gebied van sociale veiligheid, waardoor studenten tijdens hun stage beter worden voorbereid op dit gebied. Ook wordt door veel opleidingen gepleit voor een stringenter samenwerking tussen de opleiding en de stagescholen.

Veelvuldig wordt de inductiefase genoemd. Volgens veel opleidingen valt in de begeleiding van jonge docenten veel winst te behalen. De winst die te behalen is, wordt over het algemeen niet als verantwoordelijkheid van de initiële opleiding gezien. Bij veel van de opleidingen klinkt door dat de startbekwame docenten die van de opleiding komen het vak in de praktijk moeten leren. Het gaat dan met name om de pedagogische vaardigheden van startbekwame docenten. Exemplarisch in dit kader zijn de volgende uit de interviews afkomstige opmerkingen:

"Ik ben al blij als studenten weggaan met het bewustzijn dat er 30 verschillende personen in de klas zitten en ze hier als docent naar moeten handelen. En als studenten beseffen dat ze zich hierin na hun afstuderen verder moeten ontwikkelen. Los van of ze hiertoe vaardig zijn bij het afstuderen."

"In de opleiding aangeleerde competenties bieden voldoende professionele basis en inzicht, maar zijn nauwelijks toereikend om studenten gedegen professionele vaardigheden en ervaringskennis met betrekking tot sociale veiligheid te laten ontwikkelen."

De opleidingen geven aan dat in de opleiding zelf de praktijk hooguit gesimuleerd kan worden en dat studenten ook tijdens stages niet te maken krijgen met de echte dagelijkse praktijk, zoals die zich later in het werkende leven voordoet. Dit geeft beperkingen wat betreft het toerusten van studenten op het gebied van sociale veiligheid.

4 Conclusies en aanbevelingen

Op welke wijze besteden tweedegraads lerarenopleidingen aandacht aan het toerusten van aankomende docenten op het terrein van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder? In dit hoofdstuk volgen de conclusies en aanbevelingen op basis van de resultaten van de verkenning.

4.1 Conclusies

Binnen alle opleidingen zijn onderdelen en elementen te vinden die direct of indirect te maken hebben met de toerusting van studenten op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen.

De elementen die te maken hebben met sociale veiligheid zijn te vinden in de pedagogische/onderwijskundige leerlijnen van de opleidingen. De term 'sociale veiligheid' wordt hierbij echter vrijwel niet gebruikt. Binnen opleidingen gaat het in dit kader over 'pedagogisch klimaat', 'leefklimaat', 'veilig leerklimaat' of 'positief leerklimaat'. Het verschilt sterk per opleiding hoe dit concreet wordt ingevuld. Het komt binnen deze leerlijnen met name theoretisch aan bod. Soms is het ook gericht op visievorming. Elementen die in de meeste opleidingen de revue passeren zijn: klassenmanagement, groepsprocessen, relatie leerling, seksualiteit, (seksuele) diversiteit, pesten en reflectie.

Opleidingen besteden in verschillende mate en op een verschillende manier aandacht aan onderwerpen en thema's die raken aan sociale veiligheid.

Bij sommige opleidingen komen thema's omtrent sociale veiligheid behoorlijk aan bod, bij veel opleidingen komen deze thema's echter matig aan de orde. De pedagogische/onderwijskundige leerlijnen van de opleidingen, waarin de elementen aan bod komen omtrent sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit, zijn gebaseerd op de generieke kennisbasis. De generieke kennisbasis biedt echter geen kader of richtlijn aan de hand waarvan opleidingen de inhoud van de generieke kennisbasis kunnen toetsen. Dit maakt dat opleidingen op heel verschillende manieren aandacht besteden aan de toerusting van studenten op het gebied van sociale veiligheid.

De meeste opleidingen besteden summier aandacht aan pesten.

Hoewel de meeste opleidingen expliciet aandacht besteden aan pesten, komt pesten meestal slechts in één of twee lessen aan bod binnen de context van een bredere module. Wat tijdens deze lessen aan bod komt is bij de verschillende opleidingen zeer uiteenlopend. Hierbij komt wel vaak het doel overeen, namelijk studenten bewust maken van de pestproblematiek binnen groepen.

De meeste opleidingen besteden summier aandacht aan seksualiteit.

Wat betreft seksualiteit komt in de meeste opleidingen in één of twee lessen de seksuele ontwikkeling van jongeren vanuit biologisch en/of ontwikkelingstheoretisch perspectief aan bod. De meeste opleidingen gaan niet in op seksuele handelingsvrijheid of grensoverschrijdend gedrag.

Aan seksuele diversiteit wordt vrijwel geen of slechts in kleine mate aandacht besteed door de opleidingen.

Sommige opleidingen hebben aandacht voor seksuele diversiteit in relatie tot het onderwerp seksualiteit of seksuele ontwikkeling en soms is seksuele diversiteit een onderwerp binnen het bredere thema van diversiteit. Vaak hangt het van de situatie die zich voordoet of van de docent af of er aandacht is voor dit thema.

De opleidingen besteden geen aandacht aan persoonsvorming van studenten in relatie tot pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit.

Hoewel persoonsvorming en reflectie op persoonlijk en professioneel handelen binnen alle opleidingen een plek hebben, wordt studenten niet gevraagd om door middel van reflectie te expliciteren hoe zij – vanuit hun eigen (seksuele) identiteit en waarden en normen – zich verhouden tot pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit.

Of studenten in de praktijk in aanraking komen met pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit hangt af van wat de studenten tegenkomen in hun stage.

Behalve op meer theoretisch niveau binnen de opleiding, kunnen studenten ook in de praktijk met de thema's pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in aanraking komen tijdens de stages. Hier is echter lang niet altijd sprake van. Ervaringen als stagiair met deze thema's komen alleen aan de orde als de student ze zelf inbrengt tijdens onderdelen als studieloopbaanbegeleiding of intervisie.

De formele kaders die de randvoorwaarden vormen voor een veilig school- en klassenklimaat komen in de opleidingen zo goed als niet aan de orde.

Vanuit het curriculum is vrijwel geen aandacht voor het feit dat het ook mis kan gaan op het gebied van sociale veiligheid en wat de rol en de verantwoordelijkheid van de docent daarin is. Behalve het belang van schoolregels en in sommige gevallen het anti-pestprotocol, komen de formele kaders (zoals een veiligheidsplan en klachtenregeling) die de randvoorwaarden vormen voor een veilig school- en klassenklimaat in de opleidingen niet aan bod.

Vaardigheden waarover startbekwame docenten moeten beschikken voor het waarborgen van sociale veiligheid in het algemeen en het omgaan met pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder, komen in de opleidingen aan bod via de algemene SBL-competenties.

De vaardigheden die aankomende docenten nodig hebben om met pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit om te gaan, komen in de meeste opleidingen aan bod via de algemene SBL-competenties verbonden aan de bekwaamheidseisen. De manier waarop de SBL-competenties geoperationaliseerd zijn en studenten op basis daarvan gemonitord en beoordeeld worden is heel verschillend. De ontwikkeling van de student wordt in de meeste gevallen gevolgd via een portfolio, soms ook via assessments of een criteriumgericht interview. De manier waarop de beoordeling plaatsvindt verschilt nogal tussen de verschillende opleidingen. Aan de ene kant van het spectrum staan een aantal opleidingen waarbij de student zelf richtinggevend is in de leervragen die hij stelt en waarop hij reflecteert in het portfolio. Aan de andere kant van het spectrum staan een aantal opleidingen waarbij de beoordeling en monitoring van competenties plaatsvindt tijdens de stage door middel van competentiekaarten waarin SBL-competenties en bijbehorende bekwaamheidseisen zijn onderverdeeld in deelcompetenties en voorzien zijn van gedragsindicatoren voor de verschillende fasen van de opleiding (propedeuse, hoofdfase en afstudeerfase). Tijdens assessments wordt in deze

opleidingen gebruikgemaakt van een assessmentmatrix, waarin SBL-competenties worden gekoppeld aan kenmerkende beroepssituaties, waarvoor studenten bewijzen moet leveren.

De opleidingen rusten studenten onvoldoende toe op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder.

De aangrijpingspunten die de generieke kennisbasis en de bekwaamheidseisen bieden om studenten toe te rusten op het gebied van sociale veiligheid geven de opleidingen veel ruimte om dit op hun eigen manier te doen. Bovendien biedt de generieke kennisbasis geen toetsingskader of eindtermen in kennis en vaardigheden op het gebied van pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit waar startbekwame docenten aan moeten voldoen. Hierdoor zijn grote verschillen waar te nemen tussen de opleidingen en komen deze thema's bij veel opleidingen matig aan de orde.

De opleidingen geven nog een aantal redenen voor het feit dat ze te weinig toekomen aan het voldoende toerusten van studenten op het gebied van sociale veiligheid. Deze zijn:

- Opleidingen hebben te maken met een overvol curriculum.
- Binnen het curriculum ligt de nadruk op vakinhoud en vakdidactiek.
- Studenten krijgen in de opleiding en tijdens de stage niet te maken met de echte dagelijkse praktijk, zoals die zich later in het werkende leven voordoet.
- Opleidingen hebben te maken met jonge studenten die wat betreft hun eigen ontwikkeling nog niet toe zijn aan het ontwikkelen van vaardigheden op het gebied van pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit.

4.2 Aanbevelingen

1. Expliciteer de aandacht voor sociale veiligheid in het curriculum van tweedegraads lerarenopleidingen.

Met de komst van de vakspecifieke kennisbasis is het zwaartepunt binnen de opleidingen de afgelopen jaren komen te liggen op het vakinhoudelijke deel van het beroep van docent. Het *Plan van aanpak tegen pesten*, de aangepaste kerndoelen op het gebied van seksualiteit en seksuele diversiteit en de handelingsverlegenheid die docenten ervaren op dit gebied vragen om een herbezinning van opleidingen over de plek van dit zwaartepunt. Om studenten voldoende toe te rusten op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder, zal door opleidingen de keuze gemaakt moeten worden om nadrukkelijk aandacht te besteden aan pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit als onderdelen van sociale veiligheid. Hierdoor krijgen studenten een realistischer beeld van wat hen staat te wachten als beginnend docent en zijn zij beter toegerust op deze gebieden.

Om studenten daadwerkelijk voldoende toe te rusten, zullen de verschillende onderwerpen als een op zichzelf staand thema in het curriculum aan de orde moeten komen. Daarnaast is het van belang dat de aandacht voor deze thema's door de hele opleiding heen terugkomt, dat wil zeggen zowel bewust geïntegreerd in andere studieonderdelen als daar waar de situatie erom vraagt.

Verdere operationalisering van sociale veiligheid is nodig, zodat de opleidingen handvatten krijgen voor de toepassing hiervan in het eigen curriculum.

2. Benoem over welke kennis startbekwame docenten moeten beschikken en welke vaardigheden startbekwame docenten moeten laten zien om voldoende toegerust te zijn op het terrein van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder.

Om aankomende docenten voldoende toe te rusten is het van belang om een landelijk kader of een richtlijn⁸ te ontwikkelen, waarin staat over welke kennis startbekwame docenten moeten beschikken en welke vaardigheden startbekwame docenten moeten laten zien om voldoende toegerust te zijn op het gebied van sociale veiligheid. Bij het ontwikkelen van dit landelijke kader of deze richtlijn kan worden uitgegaan van wat opleidingen reeds doen op het terrein van sociale veiligheid. Zo biedt de generieke kennisbasis een belangrijk aanknopingspunt. De weergegeven concepten in de generieke kennisbasis die bijdragen aan het toerusten van studenten op het gebied van sociale veiligheid kunnen verder worden uitgewerkt. Hierbij zullen de eindtermen wat betreft kennis en vaardigheden van de startbekwame docent met betrekking tot deze concepten geëxpliciteerd dienen te worden. Een ander aanknopingspunt wordt geboden door de uitgewerkte competentieprofielen die door sommige opleidingen zijn ontwikkeld. In deze competentieprofielen zijn de SBL-competenties en bijbehorende bekwaamheidseisen onderverdeeld in deelcompetenties en voorzien van gedragsindicatoren die door de student getoond dienen te worden in een aantal kenmerkende beroepssituaties en waarbij de gedragsindicatoren verschillen per fase van de opleiding. Een dergelijk competentieprofiel maakt het mogelijk om competenties en het daaraan verbonden concrete gedrag te monitoren en te beoordelen.

3. Maak gerichte aandacht voor sociale veiligheid, pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit een vast onderdeel van de stages van studenten.

De stage is het studieonderdeel waarbij studenten aan den lijve ondervinden wat sociale veiligheid betekent en op welke manier de thema's pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in de schoolpraktijk aan de orde komen. Om voldoende toegerust te worden op het gebied van sociale veiligheid is het van belang dat gerichte aandacht voor deze thema's een vast onderdeel is van de stages. De invulling van deze gerichte aandacht kan verder vorm krijgen op basis van de operationalisering van sociale veiligheid die in de eerste aanbeveling ter sprake kwam.

⁸ Zie ook: HBO-raad (2011). *Generieke Kennisbasis Tweedegraads lerarenopleidingen*, pagina 14-15.

Literatuur

- Dekker, S. en Dullaert, M. (2013). *Plan van aanpak tegen pesten*.
- Bussemaker, J. en Dekker, S. (2013). *Brief jaarlijks overzicht sociale veiligheid op scholen*.
- Mooij, T., Fettelaar, D. en Wit, W. de (2014). *Sociale onveiligheid van LHB schoolpersoneel en LHB leerlingen: Brochure*. ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- HBO-raad (2011). *Generieke Kennisbasis Tweedegraads lerarenopleidingen*.
- Stichting Beroepskwaliteit Leraren (2004). *Bekwaamheidseisen leraren*.
- Onderwijscoöperatie (2012). *Het voorstel bekwaamheidseisen*.
- Nederlands Jeugdinstituut (2013). *Aandacht voor huiselijk geweld en kindermishandeling*.

Bijlagen

Bijlage 1 Overzicht van de opleidingen

Opleidingen ADEF	Plaats
Driestar College	Gouda
Fontys Hogeschool Bedrijfsmanagement, Educatie en Techniek (BEnT)	Eindhoven
Fontys Lerarenopleiding Sittard	Sittard
Fontys Lerarenopleiding Tilburg	Tilburg
Hogeschool Leiden	Leiden
Hogeschool Utrecht/Centrum Archimedes	Utrecht
Hogeschool van Amsterdam	Amsterdam
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	Nijmegen
Hogeschool Inholland	Amstelveen
Stoas Wageningen Vilentum Hogeschool	Wageningen
Windesheim	Zwolle

Bijlage 2 Geïnterviewde materialen en methoden

Seksualiteit en seksuele diversiteit		
Methode/materiaal	Organisatie	Po/vo
Relaties & Seksualiteit	Rutgers WPF	Po
Rainbow	COC Amsterdam	Po + vo
Met wie woon jij?	Gay&School	Po
Hand in Hand	COC Haaglanden	Po
Kinderen en... liefde, relaties en seksualiteit	Kwintesses	Po
Tienerwijs	IMFSA-NL	Po
Maarten heeft twee mama's	Cavaria (B)	Po
Jonas en Jasper	Jong & HiB	Po
Diversiteit en verschillen (reader bij lespakket Leefvormen)	Edudivers	Po
Wij zijn bijzonder (lesbrief)	Leopold	Po
Pippa zoekt een pappa (lesbrief)	2 mama's	Po
Leefvormen	Edudivers	Po
Het roze boekje	Gay&School	Po + vo
[EEN] gelijke behandeling voor iedereen	Art.1	Po + vo

Pesten		
Methode/materiaal	Organisatie	Po/vo
KiVa	KiVa	Po
PRIMA	Veiligheid NL	Po
De Vreedzame School	CED-groep	Po
Leefstijl	EduActief BV	Po + vo
Kids in actie tegen online pesten	Cyberpesten de Baas en Pestweb	Po
Kanjertraining	Stichting Kanjertraining	Po + vo
Sterkamp	Stichting de Ster	Po + vo
Rots en Water	Rots en Water Instituut	Po + vo
No Blame Nederland	Maatschap Overzee/Borstlap	Po + vo
Meidenvenijn is niet fijn	Cycloop Concept Creatie BV	Po + vo
Diploma veilig internet	Kennisnet Kids	Po
Wat je pest ben je zelf	Stinafo	Po + vo
Marietje Kessels Project	IMW	Po
Competentietraining SO&T	SO&T	Po + vo
De Kracht van 8	Stichting de Kracht van 8	Po
Beertje Anders	Weerbaarheid.info	Po
Methode M5	De M5 Groep	Po + vo
Brief voor de burgemeester	Stichting MOED	Po

Bijlage 3 Sociale veiligheid in de bekwaamheidseisen

Interpersoonlijk competent

De leraar voortgezet onderwijs en bve moet ervoor zorgen dat er in de groepen waarmee hij werkt, een prettig leef- en werkklimaat heerst. Dat is de verantwoordelijkheid van de leraar voortgezet onderwijs en bve en om die verantwoordelijkheid waar te kunnen maken moet de leraar interpersoonlijk competent zijn.

Een leraar die interpersoonlijk competent is, geeft op een goede manier leiding. Zo'n leraar schept een vriendelijke en coöperatieve sfeer en brengt een open communicatie tot stand. Zo'n leraar bevordert de zelfstandigheid van de leerlingen/deelnemers en zoekt in zijn interactie met leerlingen/deelnemers een goede balans tussen:

- leiden en begeleiden;
- sturen en volgen;
- confronteren en verzoenen;
- corrigeren en stimuleren.

Bekwaamheidseisen	Kennis/kunde
<ul style="list-style-type: none"> - Hij is zich bewust van zijn eigen houding en gedrag én van de invloed daarvan op de leerlingen/deelnemers. - Hij heeft ook voldoende kennis en vaardigheid op het gebied van groepsprocessen en communicatie om een goede samenwerking met en van de leerlingen/deelnemers tot stand te brengen. 	<p>Kennis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hij is goed op de hoogte van communicatie- en omgangsvormen in de leefwereld van zijn leerlingen/deelnemers en in de (beroeps)praktijk waar zij zich op voorbereiden. - Hij is op een praktisch niveau op de hoogte van communicatietheorieën, groepsdynamica en interculturele communicatie, en kent vooral ook de implicaties daarvan voor zijn eigen doen en laten. <p>Kunde:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hij maakt contact met de leerlingen/deelnemers en hij zorgt ervoor dat zij contact kunnen maken met hem en zich op hun gemak voelen. - Hij schept een goed klimaat voor samenwerking met de leerlingen/deelnemers en tussen de leerlingen/deelnemers onderling.

Pedagogisch competent	
<p>Een leraar voortgezet onderwijs en bve die pedagogisch competent is, biedt de leerlingen/deelnemers in een veilige leer- en werkomgeving houvast en structuur bij de keuzes die zij moeten maken en hij bevordert dat zij zich verder kunnen ontwikkelen. Zo'n leraar zorgt ervoor dat de leerlingen/deelnemers:</p> <ul style="list-style-type: none"> - weten dat ze erbij horen, welkom zijn en gewaardeerd worden; - op een respectvolle manier met elkaar omgaan en uitgedaagd worden om verantwoordelijkheid voor elkaar te nemen. 	
Bekwaamheidseisen	Kennis/kunde
<ul style="list-style-type: none"> - Hij heeft voldoende pedagogische kennis en vaardigheid om een veilige leeromgeving tot stand te brengen waarin leerlingen/deelnemers zich kunnen ontwikkelen tot een zelfstandig en verantwoordelijk persoon. - De leraar realiseert zo'n veilige leeromgeving voor de groep(en) waarmee hij werkt, maar ook voor individuele leerlingen/deelnemers. En hij doet dat op een professionele, planmatige manier. 	<p>Kennis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hij is vertrouwd met de leefwereld van zijn leerlingen/deelnemers, hun basisbehoeften, hun verwachtingen en de culturele bepaaldheid daarvan, en hij weet hoe hij daarmee om kan gaan. - Hij is bekend met de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van tieners, jongvolwassenen en volwassenen en met de problemen en belemmeringen die zich daarbij kunnen voordoen, en hij weet hoe hij die problemen in de praktijk kan signaleren en hoe hij daarmee om kan gaan. - Hij is bekend met ontwikkelings- en opvoedingstheorieën, hij is vertrouwd met verschillende opvoedingspraktijken en met de culturele bepaaldheid daarvan; dit alles met name in hun consequenties voor het onderwijs en voor zijn doen en laten als leraar. - Hij heeft kennis van processen van identiteitsvorming, zingeving en waardenontwikkeling bij tieners, adolescenten en volwassenen én van de culturele bepaaldheid daarvan, en hij weet welke consequenties hij hieraan moet verbinden voor zijn handelen.
	<p>Kunde:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hij vormt zich een goed beeld van het sociale klimaat in een groep, van het individuele welbevinden van de leerlingen/deelnemers en van de vorderingen die zij maken op het gebied van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. - Hij ontwerpt op basis daarvan een plan van aanpak of een benadering om de leerlingen/deelnemers te begeleiden naar een veilig en harmonisch leef- en werkklimaat en om hun sociaal-emotionele en morele ontwikkeling te bevorderen in de richting van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. - Hij voert dat plan van aanpak of die benadering uit. - Hij evalueert dat plan van aanpak of die benadering en stelt het zo nodig bij, voor de hele groep en ook voor individuele leerlingen/deelnemers. - Hij signaleert problemen en belemmeringen in de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van leerlingen/deelnemers en stelt, eventueel samen met collega's, een passend plan van aanpak of een passende benadering op.

Bijlage 4 Aanbiedingsbrief online vragenlijst

Geachte [*eindverantwoordelijke inhoudsdeskundige/portefeuillehouder onderwijs*],

De Stichting School en Veiligheid, waarin Centrum School en Veiligheid, Pestweb, Gay&School en PPSI zijn ondergebracht, wil de toekomst van de sociale veiligheid in scholen duurzaam borgen. De Stichting heeft van het Ministerie van OCW de opdracht gekregen om de lerarenopleidingen te ondersteunen bij het in kaart brengen van de wijze waarop en de mate waarin de opleidingen aandacht besteden aan sociale veiligheid in het algemeen. In het bijzonder zullen daarbij de onderwerpen pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit aan de orde komen. In de vergadering van het Algemeen Directeurenoverleg Educatieve Faculteiten (ADEF) van december 2013, is afgesproken dat hierover met ter zake deskundige woordvoerders van de opleidingen in gesprek zal worden getreden. Uw directeur heeft ons laten weten dat wij het best contact met u kunnen opnemen om hierover door te praten.

Om bovenstaande goed in kaart te kunnen brengen, willen wij bij u een interview afnemen en hieraan voorafgaand een online vragenlijst aan u voorleggen. Op basis van deze vragenlijst en het interview zal een verslag worden opgesteld dat we daarna graag aan u terugkoppelen. De afzonderlijke verslagen zullen vervolgens in een geabstraheerde rapportage worden verwerkt die aan het ADEF zal worden gezonden.

Graag willen wij binnenkort een afspraak met u maken voor het houden van een persoonlijk interview. Hierover zullen wij telefonisch contact met u opnemen. Voordat we dit interview met u afnemen willen wij u vragen om online een vragenlijst in te vullen. Invullen kan tot uiterlijk 17 januari 2014 via de volgende link: www.schoolenveiligheid.nl/zelfscan. Het invullen van deze vragenlijst zal ongeveer 15 minuten duren en moet in één keer worden volbracht.

De resultaten uit de vragenlijst vormen mede de input voor het persoonlijk interview dat wij met u gaan houden.

Wij danken u alvast hartelijk voor uw medewerking en nemen spoedig contact met u op.

Met vriendelijke groeten,

K. Hiemstra,
directeur/bestuurder
Stichting School en Veiligheid

Bijlage 5 Online vragenlijst

Competenties		
Gesprekstechnieken <i>Zoals doorvragen, actief luisteren en adequaat reageren.</i>		
1.	Gesprekstechnieken maken een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
2.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot hun kennis van gesprekstechnieken vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
3.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot hun vaardigheden in gesprekstechnieken vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Werkvormen <i>Zoals zelfstandig leren en samenwerken.</i>		
4.	Werkvormen maken een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
5.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot hun kennis van verschillende werkvormen vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
6.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot het toepassen van verschillende werkvormen vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Sociale interventies <i>Die leiden tot (gedrags)verandering, zoals grenzen stellen, waarschuwen, uitpraten en oplossingen zoeken.</i>		
7.	Sociale interventies maken een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
8.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot hun kennis van sociale interventies vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
9.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot het toepassen van verschillende sociale interventie vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Groepsdynamica <i>Het aansturen van groepsprocessen gericht op een positief klimaat en wederzijds respect. Onderdelen hiervan zijn: kennismaken bij de start, gezamenlijk klas- en groepsafspraken maken, de groepsnorm als docent actief uitdragen en omgaan met ruzie, weerstand en pesten in de groep.</i>		
10.	Groepsdynamica maakt een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
11.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot hun kennis van de groepsdynamica vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

12.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot het aansturen van het groepsproces vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Klassenmanagement <i>Zoals maatregelen om een productief en positief groepsklimaat in de klas te bevorderen. Onderdelen hiervan zijn: het stellen van lesdoelen, inrichting van de klas bepalen, differentiëren naar verschillende leer- en ontwikkelingsniveaus en aansturen van de groep door het inzetten van regels, routines en normen.</i>		
13.	Deze competentie maakt een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
14.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot hun kennis van de principes van het klassenmanagement vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
15.	De opleiding legt de voortgang van studenten met betrekking tot het toepassen van de principes van het klassenmanagement vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Leer- en ontwikkelingstheorieën <i>Kaders stellend voor de gangbare ontwikkelings-, leer- en gedragslijnen van leerlingen.</i>		
16.	Leer- en ontwikkelingstheorieën maken een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
17.	De opleiding legt de voortgang van de studenten wat betreft hun kennis van leer- en ontwikkelingstheorieën vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Docentenrollen <i>Het spectrum van verschillende docentenrollen, zoals kennisoverdrager, begeleider of coach.</i>		
18.	Docentenrollen maken een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
19.	De opleiding legt de voortgang van de studenten wat betreft hun kennis van het spectrum van de verschillende docentenrollen vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
20.	De opleiding legt de voortgang van de studenten wat betreft hun vaardigheden in het aannemen van verschillende rollen uit het spectrum van docentenrollen vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Regulatieve cyclus <i>Het inzetten en terugkoppelen van interventies. Bijvoorbeeld het terugkoppelen van het resultaat van het inzetten van een werkvorm gericht op betere samenwerking in de klas aan derden.</i>		
21.	De regulatieve cyclus maakt een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
22.	De opleiding legt de voortgang van de studenten wat betreft hun kennis van de regulatieve cyclus vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
23.	De opleiding legt de voortgang van de studenten wat betreft hun vaardigheden in het toepassen van de regulatieve cyclus vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

Seksualiteit en seksuele diversiteit		
<i>Denk aan kennis van en inzicht in seksuele diversiteit en seksuele ontwikkeling, het reflecteren op de eigen seksuele ontwikkeling en normen en waarden over seksuele diversiteit en seksuele ontwikkeling.</i>		
24.	Seksualiteit en seksuele diversiteit maken een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
25.	De opleiding legt de voortgang van de studenten wat betreft hun kennis van het spectrum van seksuele diversiteit en seksuele ontwikkeling vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
26.	De opleiding legt de voortgang van de studenten wat betreft vaardigheden in het voeren van het gesprek in de opleiding of de klas over seksualiteit en seksuele diversiteit vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Ethiek		
27.	Ethiek maakt een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
28.	De opleiding legt de voortgang van de studenten wat betreft hun kennis van verschillende ethische stromingen vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
29.	De opleiding legt de voortgang van de studenten wat betreft hun vaardigheden in het belichten van vraagstukken vanuit verschillende ethische perspectieven vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Culturele achtergronden		
30.	Culturele achtergronden, zoals normen, waarden, gebruiken en religies van verschillende bevolkingsgroepen, maken een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
31.	De opleiding legt de voortgang van de studenten in kennis wat betreft de verschillende culturele achtergronden vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Reflectie		
32.	Reflectie maakt een belangrijk deel uit van het curriculum.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
33.	De opleiding legt de voortgang van de studenten in reflectieve vaardigheden vast, bijvoorbeeld via toetsen of een volgsysteem.	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐
Sociale veiligheid algemeen		
34.	De opleiding besteedt expliciete aandacht aan pesten. ☐ ja ☐ nee	
35.	De opleiding besteedt expliciete aandacht aan seksuele diversiteit. ☐ ja ☐ nee	
36.	De opleiding besteedt expliciete aandacht aan sociale veiligheid. ☐ ja ☐ nee	
37.	De opleiding leert studenten de wisselwerking kennen tussen schooleigen visie, beleid en cultuur en een veilig schoolklimaat. ☐ ja ☐ nee	

38.	De opleiding leert studenten de wisselwerking kennen tussen persoonlijke identiteit en het werken aan een veilig klimaat in de klas. ☐ ja ☐ nee
39.	De opleiding vraagt feedback aan de stagescholen over de mate waarin de student is toegerust op sociale veiligheid. ☐ ja ☐ nee
40.	Geef aan hoe de opleiding de kwaliteit van de docenten aan de opleiding faciliteert op het thema sociale veiligheid. ☐ Intervisie ☐ Coaching ☐ Toegang tot bestaande informatie
41.	Zijn de methoden en materialen en middelen die de opleiding inzet op het gebied van sociale veiligheid toereikend om studenten voldoende toe te rusten op hun beroepspraktijk? Licht uw antwoord toe. <input type="text"/>
42.	Vindt u dat de opleiding op termijn meer aandacht moet besteden aan sociale veiligheid, seksualiteit en seksuele diversiteit? Licht uw antwoord toe. <input type="text"/>

Bijlage 6 Gespreksleidraad verdiepende interviews

1 Sociale veiligheid

- 1.1 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan het onderwerp sociale veiligheid in het toerusten van studenten?
- 1.2 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan pesten in het toerusten van studenten?
- 1.3 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan seksualiteit in het toerusten van studenten?
- 1.4 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan seksuele diversiteit in het toerusten van studenten?
- 1.5 Op welke manier besteedt de opleiding aandacht aan de persoonsontwikkeling van de student in relatie tot bovenstaande thema's en in relatie tot de visie van de school op een veilig schoolklimaat (zijn toekomstige werkplek)?

2 Competenties en borging

- 2.1 Welke competenties uit de zelfscan zet de lerarenopleiding in om studenten adequaat toe te rusten op het terrein van de sociale veiligheid?
- 2.2 Zijn er andere competenties, naast de competenties uit de zelfscan, die de lerarenopleiding inzet om studenten in kennis en kunde adequaat toe te rusten op het realiseren van een sociaal veilig klimaat?
- 2.3 Zijn de competenties die studenten nodig hebben voor het realiseren van een sociaal veilig klimaat structureel ingebed in de opleiding en/of het curriculum van een of meer vakken?
- 2.4 Welke verbeterpunten kunt u noemen om studenten beter toe te rusten op het gebied van de sociale veiligheid in:
 - 2.4a de opleiding;
 - 2.4b het curriculum;
 - 2.4c de kennis en kunde van docenten van de opleiding?
- 2.5 Hoe borgt en monitort de opleiding de ontwikkeling van de student in het toepassen van de competentie in de opleiding en/of stage?
- 2.6 Hoe stemt de opleiding met de (stage)praktijk af of het aanbod van de opleiding studenten voldoende toerust?

3 Ondersteuningsbehoeften

- 3.1 Welke ondersteuningsbehoeften heeft de opleiding om studenten beter toe te rusten op het gebied van sociale veiligheid in het algemeen en pesten, seksualiteit en seksuele diversiteit in het bijzonder?

